

Mehmed Ziya Bey'in Ticaret Mekteb-i Âlîsi'nde İstanbul'daki Eski Anıtlar Üzerine Verdiği Bir Konferans

Mustafa SÜRÜN*

Özet

[İhtifalci] Mehmed Ziya Bey farklı alanlarda verdiği eserlerle yayın hayatımızda, tarihimizdeki özel gün ve olaylar vesilesiyle düzenlemiş olduğu anma törenleri sebebiyle de kültür tarihimizde önemli bir yere sahiptir. Mehmed Ziya Bey'in ilgi alanlarından biri de İstanbul olmuştur. İstanbul üzerine eserler kaleme almış ve aynı zamanda konferanslar düzenlemiştir. "İstanbul ve Boğaziçi: Bizans ve Osmanlı Medeniyetinin Âsâr-ı Bâkiyesi" isimli kitabı İstanbul üzerine kaleme aldığı en önemli eseridir. Mehmed Ziya Bey konferanslarından birini de Ticaret Mekteb-i Âlîsi'nde düzenlemiştir. Vermiş olduğu bu konferans not edilerek daha sonra "İstanbul'daki Âsâr-ı Atıka Hakkında Muhtasar Malûmât" adıyla kitapçık şeklinde yayınlanmıştır. Bu çalışmada, ismi geçen kitapçıktranskript edilerek değerli araştırmacıların ilgi ve merakına sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Mehmed Ziya, İstanbul, Âsâr-ı Atıka, Ticaret Mekteb-i Âlîsi.

Mehmed Ziya Bey's Conference Delivered at Ticaret Mekteb-i Âlîsi about Ancient Monuments of Istanbul

Abstract

[İhtifalci] Mehmed Ziya Bey has an important place in different areas of Turkish publication life with his works as well as in Turkish cultural history because of the commemorations which were organized by him in special days and events. One of the areas of his interest was Istanbul. He wrote down essays and the articles about the city. Additionally he organized conferences about Istanbul. The book titled "İstanbul ve Boğaziçi: Bizans ve Osmanlı Medeniyetinin Âsâr-ı Bâkiyesi" is his the most important work about this field. Mehmed Ziya Bey organized one of his conferences at Great Commerce Scholl. This conference was typed and than it was published as a pamphlet under the title of "İstanbul'daki Âsâr-ı Atıka Hakkında Muhtasar Malumat". This study aims to publish the pamphlet as a result of Mehmed Ziya's conference in contemporay Turkish alphabet and to present it to interest and curiosity of researchers.

Key Words: Mehmed Ziya, Istanbul, Ancient Monuments, Great Commerce Scholl.

---

*Yrd. Doç. Dr., Yalova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi. E-posta: msururi@hotmail.com

Giriş

İstanbul sahip olduğu tarihi birikim sebebiyle hakkında en fazla eser verilen şehirlerin başında gelmektedir. Şehrin Roma, Bizans ve Osmanlı geçmişi ve bu imparatorlukların hepsine başkentlik yapması onu ayrıcalıklı kılan özelliklerinden sadece bir tanesidir. İmparatorluklar başkenti İstanbul'un pagan, Hristiyan ve İslam katmanlarının zaman içerisinde oluşturduğu tarihi yapı zenginliği yerli ve yabancı birçok araştırmacının ilgisini çekmiştir.

Semavi Eyice, İstanbul üzerine ilgi duyan bu kişileri akademisyenler ve farklı mesleklere sahip amatörler olmak üzere iki gruba ayırmaktadır:

“İstanbul’un tarihi, geçmişi ve eski eserlerine dair kitap ve makale yazmış pek çok yerli ve yabancı araştırmacı vardır. Geçen yüzyılın ikinci yarısında, bunların sayılarının çoğaldığı ve içinde bulunduğumuz yüzyılın başlarında aralarına Türklerin de katıldıkları görülmür. Yabancıların bir kısmı, Batı üniversitelerinde yetişmiş ve çalışmalarını ilmi metotlarla sürdüren kişilerdir. Fakat bir kısım yabancılar daha vardır ki, bunların bambaşka dallarda yetiştikleri ve esas mesleklerinin çok farklı olduğu, ancak “amatör” olarak İstanbul konusuyla uğraştıkları dikkati çeker. Bu ikinci grup kişiler arasında, bu şehir hakkında yazdıkları eser veya eserler büyük şöhrete erişmiş olanlar hiç de az değildir. 1880-1920 yılları arasında İstanbul’da yaşayan yabancılar, Levantenler, Osmanlı tebaası Rumlar arasında bazı öğretmenler, doktorlar İstanbul’un çeşitli tarihi konuları hakkında eserler vermişlerdir. İstanbul Rumlarından A.G. Paspatis (1814-1891) aslında hekimdi. Ünlü doğubilimci A.D. Mordtmann’ın oğlu Dr. Mordtmann da (1837-1912) hekim olmasına rağmen, şehrin Bizans çağındaki tarihi topografyası hakkında bugün hala başvurulan bir kitabın yazarıdır. Robert College öğretmenlerinden A. Van Millingen (1840-1915), İstanbul’a dair üç büyük ve önemli eser yazmıştır. Yine aynı yerde öğretmen E. Grosvenor ise Hipodrom’a dair küçük eserinden başka İstanbul’u anlatan büyük iki ciltlik bir kitabın yazarıdır. Bunlara 1900’lü yıllarda üç Türk de katıldı: Mehmed Ziya, Mehmed Râif ve Celâl Esad.”¹

Özellikle XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren İstanbul’da bulunan yapılar üzerine ikinci grupta bulunan ve yerli yazarlar tarafından kaleme alınan eserler yayınlanmaya başlamıştır. Bu kitaplar arasında Hüseyin Ayvansarayî ve Ali Satr’ın *Hadikatü'l-Cevâmi*², Aleksandr Kostanidi’nin *Tarih-i Ayasofya*³, Niş Muhâcirlerinden Hacı İsmail Beyzâde Osman Bey’in *Mecmuâ-i Cevâmi*⁴, Mehmed Ziya’nın *Kariye Câmi-i Şerifi*⁵, *Bereketzâde Çesmesi*⁶ ve *İstanbul ve Boğaziçi: Bizans ve Osmanlı Medeniyetinin*

¹ İhtifalci Mehmed Ziya Bey, *İstanbul ve Boğaziçi: Bizans ve Osmanlı Medeniyetlerinin Ölümsüz Mirası*, Yay. haz.: Murat A. Karavelioğlu ve ötekiler, BİKA, İstanbul, 2003, c. I, ss. 18-19.

² Hafız Hüseyin b. Hacı İsmail-i Ayvansarayî, Ali Satr’, *Hadikatü'l-Cevâmi*, Matbaa-i Âmire, İstanbul, 1281.

³ Aleksandr Kostanidi, *Tarih-i Ayasofya*, Ceride-i Havâdis Matbaası, Dersaadet, 1285.

⁴ Niş Muhâcirlerinden Hacı İsmail Beyzâde Osman Bey, *Mecmuâ-i Cevâmi*, Karabet ve Kasbar Matbaası, Dersaadet, 1304.

⁵ Mehmed Ziya, *Kariye Câmi-i Şerifi*, Şems Matbaası, İstanbul, 1326.

Âsâr-ı Bâkiyesi⁷, Celal Esad'ın *Eski İstanbul Abidat ve Mebânisi*⁸ ile *Eski Galata ve Binaları*⁹, Ressam Zekâi'nin *Mübeccel Hazinesi*¹⁰, Mehmed Râif'in *Topkapı Sarayı Hümayûnu ve Parkının Tarihi*¹¹ ile *Sultan Ahmed Parkı ve Âsâr-ı Atfakası*¹², Ressam Hüsnü'nün *Bayram Hediyesi: Bedâyi-i Âsâr-ı Osmaniyye*¹³, Binâ Kâtibi Ahmed Efendî'nin *Tarih-i Câmi-i Şerif-i Nuruosmani*¹⁴ isimli eserleri yer almaktadır.

Yazarların bu dönemde İstanbul özelinde tarihi yapılara yönelmeleri bir tesadüf değildir. Çünkü XIX. yüzyıl Osmanlısında siyasi ve sosyal değişimlerin en güçlü şekilde hissedildiği merkez burasıydı. Hızlı bir değişim içerisinde olan başkentin kaybolmaya yüz tutmuş eserlerini tanıtmak, bu yapıların korunmasının gerekliliğini vurgulamak, insanlara şehir hakkında bilgi vererek yaşadıkları yerle bütünleşmelerini sağlamak ve hatta moral vermek amacıyla işgal altında olan bölgelerin asıl sahiplerinin kim olduğunu geçmişi yüzyıllara varan mimari yapılarla göstermek istemişlerdir.¹⁵ Mehmed Ziya Bey de bu gibi düşüncelerle kitaplar yayınlamıştır. Bununla birlikte onun diğer yazarlardan farkı konferanslar ve anma törenleri düzenlemesiydi.

Mehmed Ziya'nın "İhtifalci" lakabını almasının sebebi de onun halkın moralini düzeltmek ve güvenini arttırmak amacıyla Türk tarihinin önemli olayları ve kişileri için ihtifaller (anma törenleri) düzenleyip buralarda konuşmalar yapmasıdır. II. Meşrutiyet'ten sonra Meclis-i Mebûsan başkanlığına çektiği telgrafla *İstiklâl-i Osmanî*'nin resmi ve milli bayramlar arasına girmesini sağlamıştır. Bununla birlikte Barbaros Hayreddin Paşa, Sokullu Mehmed Paşa, Mimar Sinan ve Şeyh Gâlib gibi kişilerin ölüm yıl dönümleri ile İstanbul'un fethi ve kurtuluşu gibi olayların yıl dönümleri için anma toplantıları düzenleme geleneğini başlatmıştır.¹⁶

⁶ Mehmed Ziya, Jos. Pinkas, *Bereketzâde Çesmes-La Fontaine de Béréket Zadé*, Agop Matyosyan Matbaası, Dersaadet, [t.y.].

⁷ Mehmed Ziya, *İstanbul ve Boğaziçi: Bizans ve Osmanlı Medeniyetinin Âsâr-ı Bâkiyesi*, Maarif-i Umûmiyye Nezâreti, İstanbul, I. c., 1336, II. c., 1928.

⁸ Celal Esad, *Eski İstanbul Âbidat ve Mebânisi - Şehrin Tesisinden Osmanlı Fethine Kadar*, Muhtar Halid Kütüphanesi, Dersaadet, 1328.

⁹ Celal Esad, *Eski Galata ve Binaları*, Ahmed İhsan ve Şürekası, İstanbul, 1329.

¹⁰ Ressam Zekâi, *Mübeccel Hazinesi*, Şems Matbaası, Dersaadet, 1329.

¹¹ Mehmed Râif, *Topkapı Sarayı Hümayûnu ve Parkının Tarihi*, Matbaa-i Hayriye ve Şürekası, İstanbul, 1332.

¹² Mehmed Râif, *Sultan Ahmed Parkı ve Âsâr-ı Atfakası*, Matbaa-i Hayriye ve Şürekası, İstanbul, 1332.

¹³ Ressam Hüsnü, *Bayram Hediyesi: Bedâyi-i Âsâr-ı Osmaniye*, [y.y.], Matbaa-i Hayriyye, 1335.

¹⁴ *Tarih-i Câmi-i Şerif-i Nuruosmani*, Hilal Matbaası, Dersaadet, 1335-1337.

¹⁵ Bu kitaplardan biri olan Ressam Hüsnü'nün *Bayram Hediyesi: Bedâyi-i Âsâr-ı Osmaniye* isimli eserinin nasıl bir ortamda ve hangi duygularla kaleme alındığını ortaya koyan bir çalışma için bkz. Gül Cephaneçigil, "Me'yus Kalplere Bir İnşirâh: Bedâyi-i Âsâr-ı Osmaniye ve Ressam Hüsnü Bey", *TALİD*, c. VII, sayı: 13, 2009, ss. 425-434.

¹⁶ Bkz. Semavi Eyice, "İhtifalci Mehmed Ziya", *DİA (Diyanet İslam Ansiklopedisi)*, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul, 2005, c. XXI, s. 559.

Mehmed Ziya Bey bu konferanslarından birini de Ticaret Mekteb-i Âlîsi'nde vermiştir. Sonrasında bu konferansta anlatılanlar kitapçık şeklinde yayınlanmıştır.¹⁷ Bunu kapağında yer alan şu ifadelerden anlamaktayız:

“Meclis-i kebir maârif azâsından Ziya Beyefendi tarafından Ticaret Mekteb-i Âlîsinde verilen konferans esnasında not edilmiştir.”

Bu çalışmamızda konferansı veren Mehmed Ziya Bey'in hayatı, konferansın verildiği Ticaret Mekteb-i Âlîsi ve konferansın metni niteliğindeki kitapçık hakkında gerekli bilgiler anlatıldıktan sonra eserin günümüz alfabesine çevrilmiş hali verilecektir.

İhtifalci Mehmed Ziya (1866-1930)

1866 yılında İstanbul'un Süleymaniye semtinde dünyaya gelen Mehmed Ziya, Tokat Evkâf-ı Hümâyûn müdürü Osman Vasfi Bey'in oğludur. Hamidiye Sıbyan Mektebi'ni okuduktan sonra 1886 yılında Galatasaray Mekteb-i Sultanisi'nden mezun oldu. Burada kendi isteğiyle bir sene İtalyanca dersi aldı. Sanayi-i Nefise Mektebi'ne üç yıl devam ederek karakalem diploması aldı. Buradaki öğrenciliği sırasında Maliye Nezâreti'nde memurluğa başladı. 1889'da Gümülcine İdadisi'ne atandı ve burada Tarih-i Umûmî ve Hikmet-i Tabiiye öğretmenliği yaptı. Daha sonra sırasıyla Edirne, Tekirdağ, Halep, Konya, Bursa, Midilli İdadileri ile İstanbul'da Mahmudiye Rüşdiyesi, Vefa, Numune-i Terakki ve Mercan İdadilerinde görev yaptı. II. Meşrutiyet'ten sonra İstatistik Müdürlüğü'nde çalıştı.

İstanbul'un tabii ve tarihi güzelliklerini tanıtmak ve korumak üzere 1911 yılında kurulup I. Dünya Savaşı'nın başlaması sebebiyle kapanmak zorunda kalan İstanbul Muhibleri Cemiyeti'nin üyelerinden biri oldu. Halil Ethem Bey'in başvurusu ile 1917 yılında kurulan Âsâr-ı Atika Encümen-i Dâimisi'ne üye seçildi. Burada görev yaptığı süre içerisinde eski eserler için hazırlanmış olan tescil fişlerini hazırlamış, eserlerin resimlerini çektirip kitabelerini kayıt etmiştir. Bazı mezar taşlarının yok olmaması için nakl-i kubur yaptırmıştır. Ayrıca Meclis-i Kebîr-i Maarif, Maarif Nezâreti Telif ve Tercüme Heyeti, Evkâf-ı İslâmiye Meclisi, Tarih-i Osmanî Encümeni ile vakıf kütüphanelerinin ıslahı, Medresetü'l-Meşâyih'in tesisi için kurulan komisyonlarda görev yaptı.

Mehmed Ziya aldığı görevler sebebiyle İstanbul'daki tarihi eserleri araştırma ve inceleme fırsatı buldu. Gençlik yıllarından itibaren Mevleviliğe ilgi duymuş olan Mehmed Ziya; İstanbul, Edirne ve Konya'da bulunduğu dönemlerde

¹⁷ Mehmed Ziya, *İstanbul'daki Âsâr-ı Atika Hakkında Muhtasar Malûmât*, Ahmed İhsan ve Şürekâsı, İstanbul, 1338.

Mevlevîhaneleri ziyaret etti ve Mevlevî şeyhleri ile tanıştı. 27 Mart 1930'da vefât eden Mehmed Ziya Eyüp'te Dedeler Mezarlığı'nda bulunan aile sofasına defnedildi.

Mehmed Ziya'nın kaleme aldığı eserleri ise şunlardır; *Tarih-i Sanayi, Vesâik-i Kadime-i Edebiye, Resimli İlm-i Nebatât, Âlem-i İslâmiyet, Rehber-i Usûl-i Tercüme, Kariye Câmi-i Şerifi, Konya Seyahati Hatıratından, Bursa'dan Konya'ya Seyahat, Yenikapı Mevlevihânesi, İstanbul ve Boğaziçi: Bizans ve Osmanlı Medeniyetinin Âsâr-ı Bâkiyesi, İstanbul'daki Âsâr-ı Atika Hakkında Muhtasar Malumat, Siyer-i Nebi*. Bunlarla birlikte *Tasvir-i Efkâr, İkdâm, İleri, Büyük Mecmua* ve *Tarih-i Osmanî Encümeni Mecmuası'*nda yazıları yayınlanmıştır.¹⁸

Ticaret Mekteb-i Âlisi

Osmanlı modernleşme serüveninin en önemli ayağını yeni okulların kurulması oluşturmaktadır. XIX. yüzyılın sonlarından itibaren özellikle askeri alanda başlamış olan modernleşme girişimleri XIX. yüzyılda hız kazanarak birçok alanda mekteplerin açılmasına neden olmuştur. Mehmed Ziya Bey'in konferans verdiği Ticaret Mekteb-i Âlisi de bu sürecin bir parçasıdır. Ticaret okulunun açılması birçok defa yapılan başarısız girişimden sonra gerçekleşebilmiştir. Bu okul dönemin çağdaş ticaret usullerini bilen nitelikli insan yetiştirmeyi ve Müslüman halkın bir kısmının ticarete yönelmesini amaçlamaktaydı. İlk defa Ticaret Nezaretine bağlı olarak 1883 yılında Hamidiye Ticaret Mektebi adıyla kurulmuş olup - II. Abdülhamid'in ilgi ve desteğinden dolayı - müdürlülüğüne de Garatî Efendi atanmıştır.

Fakat ödeneksizlik yüzünden eğitimine devam edemeyen bu okul daha sonra Maarif Nezaretine bağlanarak 1909 yılında Ticaret Mekteb-i Âlisi adıyla yeniden açılmıştır. Ticaret Mektebi çeşitli isimlerle varlığını günümüze kadar devam ettirmiştir. Sonrasında Ulûm-ı Âliyye-i Ticariyye Mektebi (1924), Yüksek İktisat ve Ticaret Mektebi (1938), İstanbul İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi (1959) ve en son Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Birimler Fakültesi (1982) bünyesine dahil olarak ticaret eğitiminin ülkemizde kalıcı hale gelmesini sağlamıştır. Hatta Marmara Üniversitesi kuruluşunu 1883'de açılan Hamidiye Ticaret Mektebine dayandırmaktadır.¹⁹

¹⁸ Mehmed Ziya'nın hayatı ve eserleri için bkz. Semavi Eyice, "İhtifalci Mehmed Ziya", *DİA*, c. XXI, ss. 559-560; Semavi Eyice, "Mehmed Ziya (İhtifalci)", *DBİA(Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi)*, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı, İstanbul, 1994, c. V, ss. 369-371; Yayın Kurulu, "Mehmed Ziya (İhtifalci)", *YYOA*, YKY (Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık), İstanbul, 2008, c. II, ss. 201-202.

¹⁹ Ticaret Mekteb-i Âlisi hakkında bilgi için bkz. Osman Ergin, *Türkiye Maarif Tarihi*, Eser Neşriyat, İstanbul, 1977, c. III-IV, ss. 1131-1147; Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi (Başlangıçtan 1993'e)*, Kültür Koleji Yayınları, İstanbul, 1994, s. 207; Oktay Güvemli, *İktisadi ve Ticari İlimler Akademileri Tarihi*, Proje Danış A.Ş., İstanbul, 2003, ss. 105-172; Oktay Güvemli, "Türkiye'de Ticaret Liselerinin Kuruluş Öyküsü", *MUFAD*, 2005, sayı: 28, ss. 17-23; İsmail Güven, *Türk Eğitim Tarihi*, Naturel Yayıncılık, Ankara, 2010, s. 195.

Eser Hakkında

İstanbul'daki Âsâr-ı Atîka Hakkında Muhtasar Malûmât ismini taşıyan bu küçük eser Mehmed Ziya Bey'in vermiş olduğu konferansın sonradan kitapçık şeklinde yayınlanmasıyla meydana gelmiştir. İstanbul'da bulunan tarihi eserler hakkında dinleyicilere bilgiler veren bu konferansın Ticaret Mekteb-i Âlisi öğrencilerine mi verildiği yoksa buranın sadece mekân olarak kullanılıp konuya ilgi duyan herkese açık bir konferans mı olduğu hakkında kitapçıkta herhangi bir bilgi verilmemiştir.

Konferansı veren kişi Ziya Bey olmasına rağmen kim tarafından not edilip yayına hazırlandığı hakkında bilgi yer almamaktadır. Kitapçık 14 sayfa olup 1338 (hicri-miladi: 1919/1920, rûmî-milâdî: 1922) yılında Ahmed İhsan ve Şürekâsı Matbaacılık Osmanlı Şirketi tarafından İstanbul'da basılmıştır. Kitapta herhangi bir görsel malzeme yoktur. Metin içerisinde bazı kelimeler Fransızcası ile birlikte kullanılmıştır.

Konferansın metni olarak kabul edebileceğimiz bu kitapçıkta İstanbul'da bulunan Bizans ve Osmanlı dönemine ait mimari yapılar hakkında kısa bilgiler verilmektedir. Bizans dönemi eserlerinden *Ayasofya*, *Dikili Taşlar* ve *Kariye Câmii* anlatılmaktadır. Osmanlı dönemi eserlerinden ise *Bayezid Câmii*, *Fâtih Câmii*, *Sultan Ahmed Câmii*, *Süleymâniye Câmii*, *Evkâf Müzesi*, *Yeni Câmii*, *Mısır Çarşısı*, *Büyük Çarşı*, *Nuruosmaniye Câmii*, *Lâleli Câmii* ve *Şehzâde Câmii* anlatılmaktadır. *Dikili Taşlar* başlığı altında Hipodrom'da bulunan *Mısır-Teodos Sütunu*, *Burma Sütun* (Yılanlı Sütun), *Taş Sütun* (Örme Sütun), Divanyolu üzerindeki *Çemberli Taş* ve Saray Burnu'nda bulunan *Gotlar Sütunu* hakkında bilgi verilmektedir. *Evkâf Müzesi* başlığı altında ise Süleymaniye Külliyesi'nin imaretinde kurulan müzenin müessisleri, müzenin meclis idaresinde bulunan kişiler ve müzede yer alan eserler kısaca anlatılmıştır. Bahsi geçen mimari yapılar anlatılırken yüzeysel tarihi bilgiler verilmektedir. Genellikle yapının banisi, mimarı, tezyinatı, sahip olduğu külliye birimleri ve türbeler hakkında bilgiler verilmiştir. Mehmed Ziya Bey'in konferansında bazı hatalı bilgiler verdiğini görmekteyiz. Mesela camilerde kullanılan ve genelde İznik yapımı olan çinilerin Kütahya yapımı olduğunu belirtmektedir. Kitapta verilen bazı tarihlerde de hatalar vardır. Bu tarihler Mehmed Ziya Bey tarafından yanlış verilebileceği gibi konferansı not eden veya dizgiyi yapan kişiden de kaynaklanmış olabilir.

Metinde adı geçen ve özellikle Bizans ile ilgili kişi, yer ve yapılar hakkındaki gerekli açıklamalar dipnotlarda kısaca verildi. Tarafımızdan yapılan düzeltmeler dipnotlarda ç.n. [çevirmenin notu] şeklinde belirtilmiştir. Metnin transkriptinde sayfa numaraları, kelimelerin eksik ve yanlış harfleri, bazı kelimelerin anlamı [ ] içerisinde gösterilmiştir. Transkript yapılırken kelimelerin bugünkü söyleyişleri dikkate alınmıştır. Bu sebeple bazı harflerde değişiklikler yapılmıştır. Bunlar

arasında u > ı değişmesi: alup-alıp, kapu-kapı; ı > u değişmesi oldu-oldu; i > e değişmesi: dirlerdi-derlerdi, iden-eden; b > p değişmesi: cebhe-cephe; d > t değişmesi kıymeddar > kıymettar gibi kelimeler yer almaktadır. Uzun sesli harflerde ve yumuşatma işareti olarak a, u ve i harflerinde şapka (^) işareti kullanılmış olup bu harfler â, û ve î şeklinde yazılmıştır. Nispet belirten (i) harfinde de şapka (^) işareti kullanılmıştır. Arapça kelimelerdeki ayın harfinde kesme işareti (') şeklinde, hemze harfinde ise kesme işareti (') şeklinde kullanılmıştır. Metin içerisinde ki özel isimler metinde yazıldığı şekilde verilmiştir. Metnin orijinal Osmanlıca hali çalışmanın sonunda yer almıştır.

Sonuç

XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren İstanbul'un sahip olduğu mimari yapılar yerli ve yabancı araştırmacıların ilgisini çekmiştir. Yerli araştırmacıların en önemlilerinden biri de Mehmed Ziya olmuştur. Mehmed Ziya farklı konularda eserler veren bir yazar olsa da tarihçi kişiliği ön plandadır. Almış olduğu görevler itibariyle sanat eserleri ve mimari yapılar üzerine olan birikimini geliştirme imkânı bulmuş ve bu birikimini yazmış olduğu kitaplarda kullanmıştır. Ayrıca bu konular üzerine konferanslar da gerçekleştirdiği bilinmekle birlikte bunlardan sadece Ticaret Mekteb-i Âlisi'nde verdiği konferans kitapçık şeklinde yayınlanmıştır. İstanbul'da bulunan gerek Bizans gerekse Osmanlı döneminde inşa edilen yapılar hakkında dinleyicileri bilgilendirmek amacıyla yapılan bu konuşma ve daha sonra yayınlanan kitapçık verdiği bilgilerden ziyade dönemin İstanbul üzerine olan entelektüel ilgisinin sadece kitaplarla sınırlı kalmayıp konferanslarla da gerçekleştirildiğini göstermesi açısından önemlidir.

**İstanbul'daki Âsâr-ı Afîka
Hakkında Muhtasar Ma'lûmât**

**Meclis-i Kebîr Maârif Azasından Ziya Beyefendi Tarafından Ticaret
Mektebi Âlisi'nde Verilen Konferansta Not Edilmiştir**

İstanbul - 1338

**Ahmed İhsan ve Şürekâsı
Matbaacılık Osmanlı Şirketi**

İstanbul'daki Âsâr-ı Atıka Hakkında Muhtasar Ma'lûmât

[3] Bayezid Câmii

Bayezid Câmii-i Şerifi, Fâtih Câmii'nden sonra İstanbul'un en eski ma'bed-i İslâmîdir. 1489 sene-i milâdiyyesinde (hicret 918) sekizinci padişah Sultan Bayezid-i Sâni tarafından Bizanslıların Fanityol dedikleri Forum Tauri'de yapılmıştır.²⁰ Bu câminin mevkiinde Bizanslılar zamanında Teodoz'un²¹ meşhûr bir sarayı vardı.

Bu câminin mi'mârı Mimar Kemaleddin'dir.²² Câminin derûnundaki iki somaki sütun pek kıymettârdır. Câminin bânisi olan Sultan Bâyezid, mihrâb (*autel*) önünde medfûndur. Bu câminin bir kütüphânesi, medresesi, imâreti, biri kızlara, diğeri erkeklere (çocuklara) iki mektebi ve cesîm [iri, büyük] çifte hamamı vardır.

Fâtih Câmii

Fâtih Câmii'ni ibtidâ [başta, en önce] Sultan Mehmed yaptırmıştı. Bu câminin mevkiinde Bizanslılar zamanında Havâriyûn Kilîsası nâmıyla muhteşem bir ma'bed vardı.²³ Fakat fetihten evvel bu kilîsa harap olmuş idi. Bu kilîsanın alnında imparatorların medfenleri vardı. Latinlerin İstanbul'u istilâlarında bu mezarlar açılarak kemikleri çıkarılıp ihrâk edilmiştir [yakılmıştır]. Sonra zelzelelerde yıkıldı. Bilâhare Sultan Mustafa-yı Sâlis zamanında şimdiki hâli üzere inşa ettirildi

²⁰*Forum Tauri*: Roma İmparatoru I. Theodosius (379-395) döneminde yapılmaya başlanan ve bugünkü Simkeşhane, Bayezid Hamamı, Bayezid Külliyesi ve Bayezid Meydanı'nı kaplayan alan. Bu meydan Roma döneminde *Forum Tauri* ve *Forum Theodosiacum* (Theodosius Meydanı) adıyla anılmıştır. Bkz. Semavi Eyice, "Tauri Formu", *DBİA (Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi)*, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı, İstanbul, 1994, c. VII, ss. 225-227.

²¹I. *Theodosius*: 347-395 yılları arasında yaşamış ve 379'den 395'e kadar hükümdarlık yapmış Doğu Roma İmparatoru. *Büyük Theodosius* adıyla da bilinir. İmparatorluğun paganizmden ayrılarak Hristiyanlığı resmi din olarak kabul etmesi onun döneminde olmuştur. Bkz. Ayşe Hür, "Theodosius I", *DBİA*, c. VII, ss. 261-262.

²²*Mimar Kemaleddin*: XV. yüzyılda yaşamış II. Mehmed (1451-1481) ve II. Bayezid (1481-1512) dönemi mimarlarından. Mehmed Ziya Bey dönemindeki bilgiler doğrultusunda Bayezid Câmii'nin mimarını Mimar Kemaleddin olarak zikretse de daha sonraları yapılan araştırmalar sebebiyle günümüzde câminin mimarının Yakup Şah b. Sultan Şah olabileceği de düşünülmektedir. Bkz. İ. Aydın Yüksel, "Kemaleddin", *YYOA (Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi)*, YKY (Yapı Kredi Yayınları), İstanbul, c. II, s. 26; Doğan Kuban, *Osmanlı Mimarisi*, YEM (Yapı Endüstri Merkezi), İstanbul, 2007, s. 201; Rıfkı Melül Meriç, "Bayezid Câmii Mimârı: II. Sultan Bâyezid Devri Mimarları ile Bazı Binaları, Bayezid Câmii ile Alâkalı Husûlar, San'atkarlar ve Eserleri", *Yıllık Araştırmalar Dergisi*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Ankara, 1957, sy. II, ss. 5-76.

²³*Havariyûn Kilisesi*: Bizans zamanında İsa'nın on iki havarisi adına Fatih Câmii'nin bulunduğu tepeye yapılan kilisedir. Bu kilisenin I. Constantinus (324-337) veya oğlu II. Constantinus (337-361) döneminde inşa edildiği kabul edilir. Latinlerin şehri istilasında kilise ve imparator mezarları yağmalanmıştır. Fetihden sonra bir süre patrikhane olarak kullanılmıştır. Bkz. Asnu Bilban Yalçın, "Havariyûn Kilisesi", *DBİA*, c. IV, ss. 23-24.

(1757/hicret 1779).²⁴ Câmiyle beraber o zamanın dârü'l-fünûnu makamında medreseler, kütüphâne, imâret, dârü's-şifâ, mektep, hamam da inşa edilmiştir.

İstanbul'un fâtihi olup yedi sekiz lisâna âşinâ bulunan Fâtih Sultan Mehmed Hân câminin mihrâbı önünde ayrıca türbede medfündür.

Sultan Ahmed Câmii

Sultan Ahmed Câmii'ni on dördüncü padişah Sultan Ahmed Hân-ı Evvel yaptırmıştır. Mî'mârı, Mehmed Ağa isminde bir Türk mî'mârdır (1609/hicret 1026).²⁵ [4] Sultan Ahmed Câmii'nin yerinde Bizanslılar zamanında Kostantin'in²⁶ büyük bir sarayı var idi.²⁷ Bu saray fetihten çok zaman evvel harap olmuştu. Osmanlılar zamanında burada sadrazam Nasuh Paşa'nın²⁸ bir sarayı vardı, bu sarayın bedeli padişah tarafından verilerek yerine şimdiki câmi inşa edilmiştir.²⁹

Fâtih İstanbul'u aldığı zaman harâbelerle dolu bir parça topraktan başka bir şey kalmamıştı. Yalnız bir iki kilise ve bir de Tekfur Sarayı Osmanlı devrine intikal etmiş idi.³⁰ Hatta iki sene evvel (1919) İstanbul'u ziyaret eden bir Amerika he'yeti meyânında bulunmuş olan Profesör Laybayer bu hakikati 1916 senesinde Amerika

²⁴ III. Mustafa 1757-1774 yılları arasında hükümdarlık yapmıştır. 1766 yılındaki depremde yıkılan câmi yeniden inşa edilerek 1185/1771'de açılmıştır. Metinde verilen bu tarihlerin neyi ifade ettiği tam olarak anlaşılammamaktadır. Bunlar metni not eden kişi veya baskı esnasında yapılmış bir hatadan kaynaklanmış olabilir. Özellikle hicri tarihin bu dönemde bir karşılığı yoktur. Bkz. Semavi Eyice, "Fatih Külliyesi", *DBİA*, c. III, s. 266.

²⁵ *Mehmed Ağa*: Sedefkâr Mehmed Ağa olarak tanınır. Doğum ve ölüm tarihi tam olarak bilinmemektedir. I. Süleyman (1520-1566) zamanında Rumeli'den devşirme olarak getirilmiştir. Mimar Sinan'ın öğrencilerinden olup 1606 yılında mimarbaşı olarak tayin edilmiştir. Bkz. Ahmet Vefa Çobanoğlu, "Mehmed Ağa (Sedefkâr)", *YYOA*, c. II, ss. 103-104.

²⁶ *I. Kostantin*: Doğu Roma İmparatorluğu'nun kurucusudur. 280(yaklaşık)-337 yıllarında yaşamış ve 306'dan 337'ye kadar hükümdarlık yapmış olup Hristiyanlığı kabul eden ilk imparatorudur. Tarihte "Büyük (Constantinus)" lakabıyla bilinir. I. Constantinus başkenti Roma'dan Byzantion'a taşıdı. Başlangıçta burası "İkinci Roma" ve "Yeni Roma" isimleriyle anılırken sonraları "Constantinus'un şehri" anlamına gelen Constantinopolis olarak anılmaya başladı. Roma'dan getirdiği memurlar ve senatörlerle yeni bir yönetim kurdu ve büyük yapı faaliyetlerine başlayarak şehri imar etti. Bkz. Nevra Necipoğlu, "Constantinus I (Büyük)", *DBİA*, c. II, ss. 439-440.

²⁷ *Büyük Saray*: Ayasofya, Hipodrom ve Marmara Denizi arasında kalan bölgede I. Constantinus (324-337) zamanında inşa edilmiş olan imparatorluk sarayı. Bu saray sonraki imparatorların eklemeleriyle genişletilerek 330-1081 yılları arasında imparatorluğun idari merkezi olarak kullanılmıştır. I. Aleksios Komnenos (1081-1118) döneminden itibaren bugünkü Ayvansaray semtindeki Blahernai Sarayı önem kazanmaya başlamıştır. Büyük Saray bir süre daha resmi toplantılar için kullanılsa da zaman içerisinde terk edilmiştir. Bkz. Erdem Yücel, "Büyük Saray", *DBİA*, c. II, ss. 346-348.

²⁸ *Nasuh Paşa*: Gümülcineli Arnavut kökenli bir aileden devşirme olarak İstanbul'a getirildi ve Enderun'da Zülüflü Baltacılar ocağında eğitim aldı. Nasuh Paşa (ö. 1614) I. Ahmed (1603-1617) döneminde 1611-1614 yıllarında sadrazamlık yaptı ve çeşitli devlet görevlerinde bulundu. Bkz. Cemal Toksoy, "Nasuh Paşa (Gümülcineli)", *YYOA*, c. II, ss. 351-352.

²⁹ Nasuh Paşa, I. Ahmed ve Mahpeyker Kösem Sultan'ın kızı olan Ayşe Sultan ile evlendiği için bu saray Ayşe Sultan Sarayı olarak da bilinmekle birlikte hakkında fazla bilgi bulunmamaktadır. ç.n.

³⁰ *Tekfur Sarayı*: Günümüzde Fatih İlçesine bağlı Edirnekapı ile Eğrikapı arasında bulunan bir Bizans yapısıdır. Kara surlarına bitişik olarak inşa edilmiştir. Bizans döneminde inşa edilen Blahernai Sarayı'nun en yüksek noktasında yer alan ve günümüze ulaşan tek kısmı olup kim tarafından hangi tarihte yapıldığı bilinmemektedir. Osmanlı döneminde bu mekan fil ahır, çini atölyesi ve şişehane olarak kullanılmıştır. Bkz. Semavi Eyice, "Tekfur Sarayı", *DBİA*, c. VII, ss. 233-235.

Tarih Cemiyeti huzurunda İstanbul'a dâir verdiği konferansta söylemiş ve bu konferans metni Amerika hükümet matbaasında risâle şeklinde tab' olunmuş idi. Sultan Ahmed Câmî'nin içindeki çiniler, Kütahya'nın en nefis çinileri[nden]dir. Bu çiniler, o zamanlar nebatiboyalarla telvîn olduğundan [boyandığından] renkleri bu güne kadar sâbit kalmıştır.

Câminin bânîsi, ayrıca bir türbede medfûndur. Yine bu türbede Sultan Ahmed-i Evvel'in oğlu Bağdat fâtihi Sultan Murad-ı Râbî' (1622-1646) ile Lehistan üzerine sefer eden Sultan Osman-ı Sâni, dört padişahın zamanını idare eden Sultan Murad-ı Râbî' ile Sultan İbrahim'in vâlidisi Kösem Vâlîde Sultan burada medfûndur.

Dikili Taşlar (*Obélisques*)

Dikili taşların bulunduğu meydana Bizanslılar zamanında İpodrom (*hippodrome*) derlerdi.³¹ Bu meydan Roma İmparatoru Sepetim Sevortarafından te'sis edilmiştir.³² Milâttan sonra 169.³³

Burada kadîmen at yarışları yapılıyordu. Ve imparatorlar da bu yarışlarda bulunurlardı. Eski ismini bugün dahi muhâfaza ederek bu meydana *At Meydanı* deriz. İbtidâları sırf eğlence ve spor meydanı olan burası bilâhare kanlı sahneler mahall-i cereyân olmuş hatta Bizans imparatoru I. Jüstiyen³⁴ zamanında zuhûr eden Nika (*Nikas*) ihtilalinde (13 Kânûnisânî 532) bu meydanda 30 bin kişi öldürülmüştü.³⁵ Daha sonraları *Facsious* denilen Bizans fırkalarıyla burada pek kanlı mücadeleler olmuştur.³⁶ Bu meydanın Osmanlı devrinde de pek mühim hâtrâtı vardır.

³¹ *Hipodrom*: Bugünkü Sultanahmet Meydanı'nın yerinde bulunan Roma ve Bizans zamanında at ve atlı araba yarışlarının yapıldığı alan. Bkz. Doğan Kuban-Yegan Kahya, "Hipodrom", *DBİA*, c. IV, ss. 75-77.

³² *Septimius Severus*: Tam adı Lucius Septimius Severus Pertinax'tır. 145-211 yıllarında yaşamış ve 193'den 211'e kadar hükümdarlık yapmış olan Roma imparatoru. Üç yıl (193-196) süren Bizantion kuşatmasında şehre büyük Zaralar vermiş olup sonrasında surları ve şehri yeniden inşa ettirmiştir. Bkz. Asnu Bilban Yalçın, "Septimius Severus", *DBİA*, c. VI, ss. 528-529.

³³ Hipodrom 169 değil 196 yılından sonra inşa edilmeye başlanmıştır. Bkz. Doğan Kuban-Yegan Kahya, *a.g.e.*, s. 75.

³⁴ *Justinianos (Jüstinyen)*: 482-565 yıllarında yaşamış ve 527'den 565'e kadar hükümdarlık yapmış olan Doğu Roma imparatoru. Kendisine *Büyük* unvanı verildiğinden dolayı tarihte Büyük Justinianus olarak da bilinir. İmparatorluğun topraklarını tekrar genişletmiş, Roma hukukunu toplattırmış ve büyük imar faaliyetlerinde bulunmuştur. Ayasofya onun döneminde inşa edilmiştir. Bkz. Ayşe Hür, "Justinianos I", *DBİA*, c. IV, ss. 308-309.

³⁵ *Nika Ayaklanması*: 532 yılında hem siyasi hem de dini kargaşalar sebebiyle İmparator I. Justinianos'a (527-565) karşı yapılan halk ayaklanması. Ayaklanmada şehir büyük ölçüde zarar görmüştür. Ayaklanma adını asilerin erken zafer coşkusu içerisinde attıkları "Nika !, Nika !" (zafer) nidalarından almaktadır. Bkz. Ayşe Hür, "Nika Ayaklanması", *DBİA*, c. VI, ss. 74-75.

³⁶ *Factions*: Bizans zamanında Hipodrom'da yapılan araba yarışlarına katılan dört rengin/takımın herhangi birine destek olanlar. Yarışlara katılan gruplar Maviler, Yeşiller, Kırmızılar ve Beyazlar olarak isimlendiriliyordu. Başlangıçta bu dört renk arasında geçen mücadeleler zamanla Kırmızı ve Beyazların önemini yitirmesiyle Maviler ve Beyazlar arasında geçen ezeli rekabete dönüşmüştür. Bu gruplar ve destekçileri zamanla siyasi karakter kazanarak 5-7. yüzyıllarda dini, siyasi ve sosyal olaylarda da ekili olmuşlardır. Bkz. Michael McCormick, "Factions", *The Oxford Dictionary of Byzantium*, Oxford University Press, New York, 1991, c. II, ss. 773-774; Mustafa Daş, "Bizans Başkenti İstanbul'unda Eğlence Hayatı",

Yeniçerilerin isyanları hep bu meydana olmuş, ezcümle Sultan Mahmud-ı Sâni devrindeki son kıyâmda yeniçeriler burada toplanmıştı [5] (1826). Bu meydanın vaktiyle üç kapısı vardı. İmparatorlar Antikus (*Porte Antiochus*) Kapısı'ndan girerlerdi. Meydanın dört tarafında portikler (*pertique*), yani kemerli direkler ve mermerden localar, kanepeler vardı. İmparator locasına Katizma³⁷ (*Cathisma*) derlerdi ki Almanya İmparatorunun yaptırdığı çeşmenin yerinde bulunurdu.³⁸

Buradaki dikili taşların en mühimi Mısır veya Teodoz (*ou de Théodose L'obélisque d'Égypte*) sütunudur. Görülen sütun milâttan 1600 sene evvel Mısır'da Heliopolis³⁹ beldesinde Firavun Totmoz (*Toutmos*) tarafından dikilen sütunun yarısıdır.⁴⁰ Bunu, II. Konstanis⁴¹ ile I. Teodoz İstanbul'a nakletmek istemişlerse de muvaffak olamamışlar bilâhare İmparator Arkadiyus⁴² (*Arcadius*) milâttan 400 sene sonra şimdiki yerine diktirmiştir.⁴³

Bu sütunun kaidesinde İmparator Arkad (*Arcode*) zevcesi Eudoksiya'nın tasvirleri mahkûktur [kazılmıştır].⁴⁴ Bu resimlerin altında, bu sütunun ne sûretle dikildiğini gösterir resimler vardır. Bu sütunun irtifâ'ı 30 metredir. Ve kaidesinin genişliği 2 metredir. Üzerinde bir takım Mısır yazıları vardır. Şarka nâzir cephesinde

Tarih İçinde İstanbul Uluslararası Sempozyumu=İstanbul Throughout History International Symposium: 14-17 Aralık/December, yay. haz.: Davut Hut, Zekeriya Kurşun, Ahmet Kavas, MTT İletişim Reklam Hizmetleri, İstanbul, 2011, ss. 148-150.

³⁷ *Katizma*: Hipodrom'da imparator ve maiyetinin yarışları izlediği şeref locası. I. Kostantinus döneminde (324-337) Hipodrom ile birlikte inşa edildi. Sütunlar üzerinde yükselen bir platform içerisinde oturma yerlerinden oluşmaktaydı ve Büyük Saray'la bağlantısı vardı. Katizma'nın herhangi bir kısmı günümüze ulaşmamıştır. Bkz. Albrecht Berger, "Katizma", *DBIA*, c. IV, s. 491.

³⁸ Bu çeşme günümüzde Alman Çeşmesi olarak isimlendirilmektedir. Alman İmparatoru II. Wilhelm'in İstanbul'a ikinci gelişine ithaf edilmiştir. II. Abdülhamid'in 25. cülus yıldönümünde (1 Eylül 1900) açılması planlanıyordu fakat bu tarihte açılışı yapılamayan çeşme II. Wilhelm'in doğum gününde (27 Ocak 1901) açılmıştır. Döneminde Türk-Alman dostluğunun sembolü olan bu çeşme Almanya'da yapıp buraya getirilerek monte edilmiştir. Bkz. Afife Batur, "Alman Çeşmesi", *DBIA*, c. I, ss. 208-209.

³⁹ *Heliopolis*: Mısır'da tarihi bir şehir olup önceleri Kahire'nin kuzeydoğusunda ayrı bir yerleşim merkezi iken günümüzde şehrin bir semti haline gelmiştir. Heliopolis, Mısır halkı arasında bu şehir için söylenen "ir-haheres" (güneş şehri) kelimesinin Grekçe'ye tercüme edilmiş şeklidir. Araçlar buraya "güneşin kaynağı" manasında Aynişems adını vermiştir. Mısırlıların en önemli tanrılarından güneş tanrısı Ra'nın kült merkeziydi ve burada en büyük güneş mabedi bulunmaktaydı. Bkz. İrfan Küçüköy, "Aynişems", *DIA*, c. 4, s. 277.

⁴⁰ *III. Tutmosis*: Burada bahsi geçen eski Mısır'da XVIII. hanedanlığın kurulmasıyla başlayan yeni krallık dönemi (M.Ö. 1570-1200) firavunlarından III. Tutmosis'tir (M.Ö. 1502-1488?). Bkz. Semavi Eyice, "Dikilitaş", *DBIA*, c. 3, s.51.

⁴¹ *II. Konstantius*: 317-361 yıllarında yaşamış ve 337'den 361'e kadar hükümdarlık yapmış olan Doğu Roma İmparatoru. Bkz. Timothy E. Gregory, "Constantius II", *The Oxford Dictionary of Byzantium*, c. I, s. 524.

⁴² *Arcadius*: I. Theodosius'un oğludur. 377/378-408 yıllarında yaşamış ve 395'den 408'e kadar hükümdarlık yapmış olan Doğu Roma imparatoru. Bkz. Nevra Necipoğlu, "Arkadius", *DBIA*, c. I, s. 305.

⁴³ Günümüzde Dikilitaş'ın I. Theodosius'un (379-395) hükümdarlık döneminde dikildiği kabul edilmektedir. Bkz. Semavi Eyice, "Dikilitaş", *DBIA*, c. III, s. 52.

⁴⁴ *Eudoksia*: Bizans imparatoriçesidir. Asıl adı Aelia Eudoksia (ö. 404) olup imparator Arcadius'un eşidir. Bauto isimli Frank bir komutan ile Romalı bir annenin kızıdır. 400'de imparatoriçe ilan edilmiştir. Bkz. Timothy E. Gregory, "Eudoxia", *The Oxford Dictionary of Byzantium*, c. II, s. 740.; Asnu Bilban Yalçın, "Eudoksia Sütunu", *DBIA*, c. III, s. 225.

firavun Totmoz'un ismi mahkûk iken, firavun Asunfa bunu sildirerek yerine kendi ismini hakk ettirmiştir [kazıttırıştır].

Kaidesinin bir cephesinde I. Teodoz'un ve Arkadios'un vakayî'i [olayları] mahkûktur. Bu cümleden olarak Teodoz'la iki çocuğunun, bir raks oyununu nümâşa ettiği görülür. Avrupa ve Anadolu'da, bazı kabâilin [kabileler] Teodoz'a arz-ı inkiyâd [boyun eğme] ettikleri de burada mahkûktur.

Meşhûr Olimpiyat Oyunları (*Jeux Olympiades*) hep burada yapıyordu.

Burma Sütun (*Colonne Serpentine*): Bu sütun tunçtandır. Büyük Kostantin tarafından Yunanistan'da kâin Delfi (*Delphy*) şehrinde buraya nakledilmiştir.⁴⁵ Bu sütunun üzerinde, üçayaklı bir parça (*Trépied*) vardı ki Yunanlılar bunu Apollon ma'bûduna [tanrısına] nezretmişlerdi [adamışlardı]. Tepesinde birbirine sarılmış üç yılan vardır. Bu yılanın bir başı el-yevm Müze-i Hümâyûn'dadır.⁴⁶ Bu sütun meşhur Plate (*Platée*) muzafferiyetinden sonra Delfi Ma'bedi'ne rezk [dikmek] edilmişti.⁴⁷

Üçüncü Sütun: Hipodrom Meydanı'nın hudûdunu gösteren taş sütundur. Bunu Kostantin Porfirviyenet (*Const. Porphyrogénète*) yaptırmıştı (912).⁴⁸

[6] Bunun üzeri kâmilen kabartma resimlerle müzeyyen tunç levhalarla kaplı idi. Latinler İstanbul'u aldıkları zaman bu levhaları kâmilen çıkarıp götürmüşlerdir.

Çemberli Taş (*Clonne brulée*): Bu sütunu Büyük Kostantin diktirmiştir (sene 330). Bu sütunun tepesinde vaktiyle Apollon ma'bûdunun timsâli olan bir heykel vardı. Sütunun irtifâ'ı 170 kademdir. Alkesis Komnen⁴⁹ zamanında (1081) şiddetli bir fırtına veya yıldırımdan Apollon'un heykeli düşmüştür. Amanuel Komnen tarafından tepesine bir altın salib [haç] konulmuştu.⁵⁰

At meydanındaki dört adet tunç bârgîrler [atlar]1482 senesinde Latinler tarafından Venedik'teki Sen Mark (*St. Marc*) meydanına götürülmüştür.

⁴⁵ *Delfi*: Yunanistan'da Parnasos Dağ'ının güneybatısında bulunan antik kent. Antik Yunanlılar burasını dünyanın merkezi olduğunu düşünüyordular. Apollon adına inşa edilmiş büyük bir tapınak vardı. Bkz. [y.y.], "Delphoi", *Türk Ansiklopedisi*, M.E.B., Ankara, 1964, c. XII, s. 489.

⁴⁶ *Müze-i Hümâyûn*: Günümüzde İstanbul Arkeoloji Müzeleri adı altında devam eden bu kurum Osman Hamdi Bey'in girişimleriyle Çinili Köşk'ün karşısına dönemin ünlü mimarı Alexandre Valluay'e inşa ettirerek 1891 yılında İmparatorluk Müzesi olarak ziyarete açılmıştır. Bkz. Alpay Pasinli, "Arkeoloji Müzeleri", *DBİA*, c. I, ss. 307-310.

⁴⁷ *Platea Savaşı*: Yunan şehirlerinin birleşerek Perslilere karşı M.Ö. 479 yılında kazandıkları zaferdir. Yunanlıların bu savaştan elde ettikleri ganimetleri eriterek zafer anısına yılanlı sütunu yaptıkları ve Delfi'deki Apollon tapınağının önüne diktikleri kabul edilir. Bkz. Erdem Yücel, "Burmali Sütun", *DBİA*, c. II, s. 340.

⁴⁸ *VII. Kostantinos Porifirogenetos*: 905-959 yıllarında yaşamış ve 913'den 959'a kadar hüküm sürmüş olan Doğu Roma imparatoru. Bkz. Ayşe Hür, "Kontantinos VII Porifirogenetos", *DBİA*, c. V, s. 58.

⁴⁹ *Aleksios Komnenos*: 1048-1118 yıllarında yaşamış ve 1081'den 1118'e kadar hükümdarlık yapmış olan Doğu Roma imparatoru. Bkz. Nevra Necipoglu, "Aleksios I Komnenos", *DBİA*, c. I, ss. 182-183.

⁵⁰ *I.Manuel Komnenos*: 1118-1180 yıllarında yaşamış ve 1143'den 1180'e kadar hükümdarlık yapmış olan Doğu Roma imparatoru. Bkz. Ayşe Hür, "Manuel I Komnenos", *DBİA*, c. V., ss. 298-299.

Sarayburnu'ndaki sütunu da imparator Kalidius Gotikus⁵¹ (*Claudius Gotlieus*) Gotlar üzerine ihrâz [kazanmak] eylediği galebe üzerine diktirmiştir (278).⁵²

Bu meydanın eski tezyînâtı arasında dört bârgîr heykeli vardı. Bu heykeller Yunanistan'daki Korent⁵³ şehrinde Büyük Kostantin tarafından buraya getirilmiştir. Bunlar orada İmparator Trajan (*Trajan*) nâmına yapılan tâk-ı zafer [zafer tâkı, kemeri] üzerinde idi.⁵⁴ Bazı rivâyete göre de bu bârgîrler Genç Teodoz⁵⁵ zamanında (408-450) Sakız'dan buraya getirilmiştir.⁵⁶ Fakat 1203 sene-i milâdiyesinde Latinlerin İstanbul'u istilâlarında Venedikliler bu bârgîrleri At Meydanı'ndan, yani İpodrom'dan Venedik'e götürmüşler ve oradaki Sen Mark (*St. Marc*) Kilisası'nın önüne koymuşlardır.⁵⁷ Bu bârgîrler altın, bakır, gümüşten yapılmış idi.

Ayasofya Câmii (*St. Sophie*)

Bu ma'bed ibtidâ Büyük Kostantin tarafından müstatîl (*oblogne*) [dikdörtgen] şeklinde yaptırılmıştı (330). Fakat İmparator Arkadiyus zamanında yandı (395). [7] Oğlu II. Teodor daha güzel bir sûrette yaptırdı (408). Fakat İmparator Justinien zamanında büyük ve dehşetli Nika ihtilâlinde gerek bu kilise ve gerek sâir birçok mebânî-i âliye yandı. Bu ihtilâlde 30 bin ihtilâlcî General Bélisaire tarafından katliâm ettirildi.⁵⁸ Bu vak'adan pek müteneffir [nefret eden] olan ahâlîyi memnûn etmek için Justinien şimdiki ma'bedi yaptırdı. Mi'marları Tralli-eski Aydın şehridir- Antemiyus⁵⁹ (*Trallée Anthémios*) ile Milaşlı İzidor (*Miléte Isidore*)dur.⁶⁰

⁵¹ *II. Claudius*: Asıl adı Marcus Aurelius Valerius Claudius Gothicus olup II. Claudius adıyla bilinir. 214-270 yıllarında yaşamış ve 268'den 270'e kadar hükümdarlık yapmış olan Roma imparatorudur. Bkz. [y.y.], "Claudius II", *Türk Ansiklopedisi*, 1963, c. XI, s. 47.; Matthew Burson, "Claudius II Gothicus", *Encyclopedia of The Roman Empire*, Revised Edition, New York: Facts on File, 2002, s. 125.

⁵² Bu sütun Gotlar Sütunu adını taşır. Sütunun Roma İmparatoru II. Claudius'un (268-270) Gotlar üzerine 269'da kazdığı zafer için dikildiği düşünülüyordu. Fakat Claudius'un Roma'da yaşaması ve bu şehirle ilişkisinin olmaması sebebiyle günümüzde bu anıtın ona ait olamayacağı kanaati vardır. Bkz. Semavi Eyice, "Gotlar Sütunu", *DBİA*, c. III, s. 404.

⁵³ *Korint*: Yunistan'ın Mora yarımadasında yer alan bu bölge günümüzde Korinthos adını taşımakta olup Osmanlı döneminde Gördüs (Gördes) şeklinde anılmıştır. Bkz. Machiel Kiel, "Gördüs", *DİA*, c. XIV., s. 154.

⁵⁴ *Trajan*: Asıl adı Marcus Ulpius Traianus'dur. 53-117 yıllarında yaşamış ve 98'den 117'ye kadar hükümdarlık yapmış olan Roma imparatoru. Bkz. [y.y.], "Traianus, Marcus Ulpius", *Türk Ansiklopedisi*, 1982, c. XXXI, s. 376.

⁵⁵ *II. Theodosius*: 401-450 yıllarında yaşamış ve 408'den 450'ye kadar hükümdarlık yapmış olan Doğu Roma imparatoru. Bkz. Ayşe Hür, "Teodosios II", *DBİA*, c. VII, s. 247.

⁵⁶ *Sakız*: Ege Denizi'nde Çeşme açıklarında bulunan ve Yunanistan'a bağlı olan ada. Adanın ismi burada yetişen sakız ağaçlarından geldiği kabul edilmektedir. Bkz. Ali Fuat Öreç, "Sakız Adası", *DİA*, c. XXXVI, s. 6.

⁵⁷ *San Marco Kilisesi*: Venedik'te San Marco Meydanı'nda Yunanlı bir mimar tarafından İstanbul'daki Havariyun Kilisesi'nin planı örnek alınarak 1063 yılında yapılmış olan kilise. Bkz. Cyril Mango, *Bizans Mimarisi*, Haz.: Bülent İşler, [y.y., yayl.y.], 2006, s. 249.

⁵⁸ *Belisarios*: 505-565 yıllarında yaşamış olan Bizanslı komutan. Nika ayaklanmasında komutasındaki birliklerle isyancıların Hipodrom'a sığınmasını mecbur ederek onları burada katledip ayaklanmanın sona ermesini sağlamıştır. Bkz. Asnu Bilban Yalçın, "Belisarios", *DBİA*, c. II, ss. 151-152.

⁵⁹ *Antemios*: V ve VI. yüzyıllarda yaşamış, Justinien (527-565) döneminde Ayasofya'nın yeniden inşasında görev yapmış olan matematikçi. Batı Anadolu'da Tralles'de (Aydın) döneminin tanınmış bir ailesinde doğmuştur. Diğer kardeşleri de tıp, hukuk ve matematik alanlarında döneminin bilginlerindedir.

Bu ma'bedin içerisinde büyüklü küçüklü 126 direk vardır. Büyük direklerin irtifâ'ı 45 kademdir (*pieds*).

Sekiz büyük direk vaktiyle Roma'daki Güneş Ma'bedi'nden⁶¹, altısı (yeşil direklerdir) Anadolu'daki Ayaslug'daki⁶² (*Ephése*) Diyana (*Diane*) Ma'bedi'nden⁶³, bir kısmı Kapıdağı'ndan (*Czyique*).⁶⁴ Bir kısmı Çanakkale'deki Truva⁶⁵ (*Troie*) şehrinde, Atina'dan, adalardan getirilmiştir.

Ma'bedin mihraptan (*autel*) büyük kapıya kadar tülü 269 kadem (*pieds*), eni 243 kademdir. Kubbesinin yüksekliği 188.

Câminin içerisinde dört büyük direğin dibinde bir kapı vardır. Kapının halkası vaktiyle Filistin'deki (*Palestine*) Sişar (*Sichar*) beldesindeki meşhûr Samarya (*Samaritaine*) çeşmesinden getirilmiş idi.⁶⁶

Câminin içerisindeki kütüphâne: Sultan Mahmud-i Evvel yaptırmıştır (1152-1200). İçinde 5300 yazma ve basma kitap vardır.

Câmi havlusundaki türbelerde: Edirne'deki meşhûr Sultan Selim Câmi'i'ni yaptıran Sultan Selim-i Sâni (1566), Acemler ve Macarlarla muhârebe eden Sultan Murad-ı Sâlis (1047), Macaristan'daki Eğri (*Erlan*) kalesini zapt eden Sultan Mehmed-i Sâlis ve birçok şehzâde ve sultanlar medfûndur.

Bu türbelerin duvarlarındaki çiniler Kütahya'nın en güzel ve eski çinileridir.

[8] **Câminin minâreleri:** İbtidâ Fâtih Sultan Mehmed bir tuğla minâre yaptırmıştır. Sultan Bayezid Hân da Bâb-ı Hümâyûn köşesine bir minâre daha yaptırmıştır. Edirne'deki Sultan Selim Câmi'i'nin bânisi olan Sultan Selim-i Sâni de diğer iki minâreyi inşâ ettirmiştir. Câminin derûnundaki mermer küpler Sultan Murad-ı Sâlis'indir. Taş kürsü Sultan Murad-ı Râbi'indir. Şimdiki mahfil-i hümâyûn

Miletos'lu İsidorod'la Ayasofya'nın inşasında mimar-mühendis olarak çalışmıştır. Bkz. Semavi Eyice, "Antemios (Tralles'li)", *DBİA*, c. I, s. 277.

⁶⁰ *İsidoros*: VI. yüzyılda yaşamış ve Jüstinyen (527-565) döneminde Antemios ile birlikte Ayasofya'nın yeniden inşasında görev yapmış mimardır. Batı Anadolu'da bugünkü Aydın'ın Söke ilçesinin yakınlarında yer alan Miletos'da doğmuştur. Bkz. Semavi Eyice, "İsidoros (Miletoslu)", *DBİA*, c. IV, s. 198.

⁶¹ Ayasofya'nın inşası için Justinianos imparatorluğun her yanına haber göndererek farklı yerlerden başta sütunlar olmak üzere malzeme getirtmiştir. Fakat bu sütunların getirildiği yerler arasında bu yapı yoktur. Bkz. Semavi Eyice, "Ayasofya", *DİA*, c. IV, s. 207; Semavi Eyice, "Ayasofya", *DBİA*, c. I, s. 447.

⁶² *Ayaslug*: Günümüzde İzmir iline bağlı Selçuk ilçesinin eski adıdır. Antik Yunan kentlerinden olan Efes de bu bölgede yer almaktadır. Bkz. Feridun Emecan, "Ayasuluk", *DİA*, c. IV, ss. 225-227.

⁶³ *Diana Mabedi*: Efes'te M.Ö. VI. yüzyılda Tanrıça Artemis adına inşa edilen tapınaktır. Asıl adı Artemis Tapınağı olup Diana Mabedi olarak da bilinir. Antik dünyanın harikalarından biri olarak kabul edilirdi. Bkz: Matthew Burson, "Ephesus", *Encyclopedia of The Roman Empire, Revised Edition*, s. 196.

⁶⁴ *Kapıdağı*: Günümüzde Balıkesir'in Erdek ilçesinin kurulu bulunduğu ve bir kıstakla anakaraya bağlı olan yarımada. Bkz. Reşat İzbirak, "Kapıdağı Yarımadası", *Türk Ansiklopedisi*, 1974, c. XXI, s. 226.

⁶⁵ *Truva*: Çanakkale boğazının girişinde kurulmuş olan antik kent. Truva, Homeros'un *İlyada* isimli eserini inceleyen Alman Heinrich Schliemann (1822-1890) tarafından 1870 yılında keşfolunmuştur. Bkz. M.O.Korfmann, "Troia", *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi*, YEM Yayınları, İstanbul, 2008, c. III, s. 1533.

⁶⁶ *Sichar*: Günümüzde Filistin'in Nablus (Neopolis) şehri civarındaki eski bir bölge. Bkz. M.M. Meissas, Michelot, *Dictionnaire de géographie: ancienne et moderne*, Librairie Hachette, Paris, 1854, s. 819.

[padişahın namaz kılma yeri] Sultan Mahmud-i Sâni'nindir. Ayasofya'nın medresesi, hamamı, imâreti de vardır.

Süleymaniye Câmii

Süleymaniye Câmii'ni, onuncu padişah Sultan Süleyman Hân yaptırmıştır (964-1056). Mi'mârı Mimar Sinan'dır. Mezarı câmii civarındadır. Süleymaniye Câmii'nin derûnundaki çiniler pek nefis ve gayet kıymettârdır, bunlar da Kütahya'nındır. Câminin dört minâresi vardır. Bazı rivâyete göre, bu dört minâre İstanbul'un fethinden beri Sultan Süleyman'ın dördüncü padişah, minârelerindeki on şerefenin de onuncu hâkan olduğuna delâlet eder. İçindeki nefis yazıları yazan Karahisarlı Hasan Efendi'dir.⁶⁷ Câminin bânisi olan Sultan Süleyman mihrap önünde medfûndur. Yanında Sultan Süleyman-ı Sâni ve karındaşı Ahmed Hân-ı Sâni ve Edirne Kapısı civarında büyük câmiin bânisi Sultan Süleyman'ın kızı Mihrimâh Sultan ve ayrıca türbede zevcesi Hürrem Sultan Roksalan (*Roxellane*) medfûndurlar. Süleymaniye Câmii'nin etrafında tahsil-i ibtidâi ve âliye mahsûs müteaddit medrese, muhteşem çifte hamam, kütüphâne, el-yevm Evkâf-ı İslâmiyye Müzesi olan güzel bir imâret, bir dârü's-şifâ, bir tıp medresesi, bir mekteb-i ibtidâi, bir dârü'l-hadis de inşa edilmiştir.

Dârü's-şifâda mecânîn [deliler] ve ma'lûlînin [hastalar] tedavisi için bir he'yet-i mûsikî de teşkil olunmuş ve bu he'yet her gün aynı saatlerde şark usûlü üzere tagannî [şarkı söyleme] ve terennüm [nağme ile söylemek] ederek hastaların ahvâl-i maneviyelerini tedâvi ederlerdi. Vakfiyesinde bu cihet musarrahtır [belirtilmiştir]. Gerek tıp medresesi ve gerek diğer medrese o zamanın tahsil-i âlisine mahsûs idi. İmârette sabahakşam talebe-i umûma sıcak çorba, perşembe günleri de pilav ve zerde meccânen [ücretsiz olarak] tevzi' [dağıtma] olunur idi. Fukarâ u muhtâcîne de meccânen yemek tevzi' ediliyor idi.

[9] Evkâf Müzesi

Evkâf-ı İslâmiyye Müzesi, Sultan Süleyman'ın yaptırdığı imâret mahallinde, 1329 senesinde Şeyhülislam ve Evkâf Nâzırı bulunan Hayri Efendi tarafından te'sis edilmiştir.⁶⁸ Müzenin müessisleri merhûm Reşad Fuad⁶⁹, Mahmud Kemal⁷⁰, İsmet⁷¹,

⁶⁷ *Hasan Çelebi*: XVI. yüzyılda yaşamış Osmanlı hattatıdır. Ahmed Karahisarî'nin kölesi iken azad edildi ve manevi evladı oldu. Aynı zamanda Ahmed Karahisarî'den hat dersi almış ve onun ekolünün temsilcisi olmuştur. Süleymaniye ve Selimiye Camii'nde yazıları vardır. Bkz. Ali Alparslan, "Hasan Çelebi", *YYOA*, c. I, ss. 533-534.

⁶⁸ *Hayri Efendi*: Mustafa Hayri Efendi (1867-1921) Ürgüp doğumlu olup köklü bir ilmiye ailesine mensuptur. Osmanlı dönemi şeyhülislamı ve devlet adamıdır. Hayri Efendi bir süre müderrislik yaptıktan sonra Adliye Nezaretinde çeşitli görevler aldı. II. Meşrutiyetin ilanıyla birlikte Niğde mebusu oldu. 22 Aralık 1910 yılında Evkâf-ı Hümayun nazırlığına getirilen Mustafa Hayri Efendi 16 Mart 1914 yılında şeyhülislam

Ziya⁷², Armenak⁷³ Beylerdir. El-yevm müzenin meclis-i idâresini teşkil eden: Dâmâd-ı şehriyârî Mehmed Şerif Paşa⁷⁴ ile Mehmed ve Kemal ve Mehmed Ziya Beylerle Doktor Mustafa Münif Paşa'dır.⁷⁵ Müzenin mesâil-i idâriye ve ilmiyesi bu zevâta mevdu'dur [emanet edilmiş]. Müzenin müdürü Sanâyi'-i Nefise Mektebi mi'mârî kısmı me'zûnlarından Mehmed Ali Efendi'dir.⁷⁶ Bu müzede dünyanın nefis ve kıymettâr halıları, bütün İslam âleminin âsâr-ı güzidesinden bulunan müzehheb [tezhîb olunmuş] kelâm-ı kadîmler [Kur'ân-ı Kerim], musavver divânlar, selâtn-i 'izâmın [büyük sultanlar] hatt-ı destleriyle kıymettâr levhalar, sedef ve kakma işlemeli eşya, bakır üzerine işlenmiş evâni [kapkacaklar, kaplar], selâtn-i Osmaniyyenin, şehzâdegânın giydikleri elbiseler, padişahlarımızın başlarına taktıkları serâpâ [baştanbaşa, bütün, hep] inci ve mücevherli sorguçlar, incili ve kıymettâr taşlı bel kemerleri, Yıldırım Bayezid ve Edirne'deki Sultan Selim Câmii'nin

oldu ve bu iki görevi 6 Mayıs 1916 yılına kadar birlikte yürüttü. Bu görevleri sırasında önemli icraatlara imza atmıştır. Kuruluşunu sağladığı Evkâf-ı İslâmiye Müzesi de bunlardan biridir. 1921 yılında vefat eden Mustafa Hayri Efendi ömrünün son yıllarını geçirmiş olduğu Ürgüp'te defnedildi. Bkz. Mehmet İpşirli, "Hayri Efendi (Ürgüplü)", *YYOA*, c. I, ss.560-561.

⁶⁹ *Reşat Fuat*: Osmanlı sadrazamlarından Keçecizade Fuad Paşa'nın (1815-1869) torunu Reşat Fuat (Keçeci)'dir. Bkz. Mehmet Ali Uz, Serdar Ceylan, "Konyalı Keçeci Süleyman Efendi ve Ailesi: Keçecizadeler", *Akademik Sayfalar*, Merhaba Gazetesi, Konya, 2013, c. III, sy. 19, s. 291.

⁷⁰ *Mahmud Kemal*: Burada kastedilen kişi son dönem Osmanlı devlet adamları, şairleri, musikînasları, ve hattatları üzerine biyografik eserler veren İbnülemin Mahmud Kemal İnal'dır (1871-1957). Evkâf-ı İslâmiye Müzesi'nin kuruluşunda (1914) görev aldığı gibi daha sonra adı Türk ve İslam Eserleri Müzesi olan bu kurumda 1927'den emekli olduğu 1935'e kadar müze müdürlüğü de yapmıştır. Bkz. Mustafa Birol Ülker, "İnal, İbnülemin Mahmut Kemal", *YYOA*, c. I, ss. 648-649.

⁷¹ *İsmet Bey*: Hüseyin Rıza Paşa'nın oğlu İsmet Bey (1847-1917) eski İstanbul şehremini ve mebusudur. 21 Kasım 1914-16 Şubat 1916 arasında İstanbul şehreminliği yapmıştır. Bkz. Osman Nuri Ergin, *İstanbul Şehreminleri*, haz. Ahmed Nezih Galitekin, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, İstanbul, 1996, ss. 355-356.

⁷² *Ziya*: Konferansı veren Mehmed Ziya Bey aynı zamanda Evkâf Müzesi'nin kurucularındandır.

⁷³ *Armenak*: Armenak Sakızyan Bey (1871-1944) Sakızlı Ohannes Paşa'nın (1836-1912) oğludur. Paris'te eğitim gördükten sonra İstanbul'a gelerek Maliye Nezaretinde görev aldı. Müşavir yardımcılığı ve II. Meşrutiyetten sonra Muhasebat Dairesi reisliği yaptı. Evkâf Müzesi için oluşturan komisyonda yer aldı. Bkz. Y.G.Çark, *Türk Devleti Hizmetinde Ermeniler 1453-1953*, Yeni Matbaa, İstanbul, 1953, s. 208; Tahsin Öz, "Ahmet Fethi Paşa ve Müzeler", *Türk Tarih, Arkeolojya ve Etnografya Dergisi*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1949, c. V, s. 11.

⁷⁴ *Mehmed Şerif Paşa*: Mehmed Şerif (Çavdaroğlu) (1873-1958) Osmanlı devlet adamı ve dâhiliye nazırdır. 1901 yılında Sultan Abdülaziz'in (1861-1876) kızı Emine Sultan ile evlendiği için damad unvanı almıştır. Bkz. Abdullah Kılıç, "Şerif Paşa (Damat)", *YYOA*, c. II, s. 588.

⁷⁵ *Mustafa Münif Paşa*: Mustafa Münif (Kocaoğlan) (1855-1937) ülkemizde resmi olarak ilk kez dış hekimliği eğitimi verilmeye başlanan Eczacı, Dişçi, Kabile (Ebe) ve Hastabakıcı Kadın Mektepleri kurucu müdürü olup ayrıca burada 1909-1916 yıllarında idareci olarak çalışmıştır. Bahriyeye mensup Mehmed Galip Efendi'nin oğlu olan Mustafa Münif Paşa 1881'de Tıbbiye'den mezun olduktan sonra tıp okullarında idarecilik ve hocalık yapmış aynı zamanda birçok eser kaleme almıştır. Eski eserlere ve koleksiyonerliğe merakı olduğu bilinmektedir. Bkz. Arın Namal, "Türk Dışhekimliği Tarihinde Dönüm Noktasındaki Bir İsmi Biyografisine Kısa Bakış: Eczacı, Dişçi, Kabile (Ebe) ve Hastabakıcı Kadın (Hemşire) Mektepleri'nin İlk Müdürü: Prof. Dr. Mustafa Münif Paşa (Kocaoğlan) (1855-1937)", *Türkiye Klinikleri Tıp Etiği-Hukuku-Tarihi Dergisi*, 2002, c. X, sy. IV, ss. 303-306.

⁷⁶ *Mehmed Ali Efendi*: Mimarzade Ali Bey müzenin ikinci müdürüdür. Konferansın verildiği tarih itibarıyla müdürlük görevinde bulunan kişidir. Müze kurulduğunda ilk olarak 29 Ocak 1914'ten 16 Mart 1919 tarihine kadar Ahmet Hakkı Bey müdürlük yapmıştır. 16 Mart 1919 tarihinde ikinci müdür olarak Ali Bey görevlendirilmiştir. Bkz. <http://www.tiem.gov.tr/tarihce.asp>. Erişim tarihi: 16 Şubat 2014.

bânisi Sultan Selim-i Sâni'nin gömlekleri, Sultan Süleyman'ın zevcesi Hürrem Sultan'ın (*Rox-Mane*) eşya-yı zâtiyyesi [kişisel eşyası], padişahların eski tahtları, fevkalâde zarîf, ince işlenmiş sedefli mushaf-ı şerîf mahfazaları, müzenin muhteviyyât-ı nâdiresindedir. Gerek halı, gerek minyatür itibâriyle sâir memleketlerdeki müzeler meyânında en zengini Evkâf Müzesi'dir.

Yeni Câmii

Köprübaşında kâin Yeni Vâlide Câmii'ni başlattıran Sultan İbrahim'in, Murad-ı Râbi'in vâlidesi ve Sultan Ahmed-i Evvel'in zevcesi Kösem Mâhpeyker Vâlide Sultan'dır (1014/1616). Binanın esâsını vaz' ve inşâatını idare iden Mimar Kâsım'dır. Kösem Vâlide Sultan'ın 1074'te vefâtı üzerine inşâat bir müddet kalmış ise de Sultan Mehmed-i Râbi'in vâlidesi [10] Turhan Hatice Sultan inşâata devam eyleyerek 1094/1615'de itmâm kılınmıştır. Bu câminin hâricî manzara-i umumîyyesi (*silhouette*) gayet şâhâne, üçer şerefeli iki minâresi pek zarîftir. Câminin tarz-ı inşâsı dahi pek zarîftir. İçerisindeki somaki mermer sütunlar kıymettâr ve emsâli nâdir bulunur. Kalın taş direklerin irtifâ'na kadar çıkan çiniler, mihrâbı, minberi pek zarîf ve nefistir. Hünkâr mahfilinin içerisindeki rengârenk çiniler, kapı ve pencere kanatlarının sedefleri, mermer üzerine oyma yazılar pek nefistir.

Bu câminin şark-ı cenûbî [güneydoğu] cihetindeki türbelerde; câminin bânîyesi Hatice Sultan, oğlu Sultan Mehmed-i Râbi' ve Mustafa Hân-ı Sâni, memâlik-i Osmaniyye'de şiir ve mûsiki ve edebiyât ve nakış ve resmin inkişâfına hizmet eden Sultan Ahmed Hân-ı Sâlis, Nuruosmâni Câmii'nin bânisi Sultan Mahmud-i Evvel, Sultan Osman-i Sâlis ve Sultan Murad Hân-ı Hâmis ile bazı sultanlar ve birçok şehzâdeler medfûndur.

Bu câmiyle beraber, bir kütüphâne, bir çeşme, bir sebîl, ahîren [son zamanda, geçende] hedm edilen [yıkılan] fevkânî [üstte olan] bir de mektep yaptırılmıştı.

Câminin inşâsına başlandığı zaman, mi'mârı Kâsım idi. İkinci defa inşâatını idâre eden Cevherî İbrahim'dir.⁷⁷ Gerek câmideki ve gerek türbedeki çiniler, Kütahya'nın en nefis ma'mûlâtındandır.

Mısır Çarşısı

Mısır Çarşısı da Yeni Câmii'yle beraber yapılmış en eski bir millî abidedir. Bunun içerisinde baharat ve itriyyât (*parfumerie*) satılıyordu.

[11] Büyük Çarşı

⁷⁷ Yeni Camii'nin uzun süren inşası esnasında görev yapan mimarlar sırasıyla Davut Ağa, Dalgıç Ahmed Ağa ve Mustafa Ağa olmuştur. Bkz. Doğan Kuban, "Yeni Camii Külliyesi", *DBİA*, c. VII, s. 464.

Büyük Çarşı, bidâyeten Fâtih Sultan Mehmed Hân'ın eser-i binâsıdır. Esasen küçük bir binâ iken bilâhare tevsî' edilmiştir [genişletilmiştir]. Her nev' eşyânın teşhîr edildiği bu binâ İstanbul içinde ayrıca bir şehir gibidir.

Nuruosmâni Câmii

Çarşı-yı Kebîr'in medhalinde bulunan bu câmiyi Sultan Mahmud-i Evvel başlattırılmış (1748) fakat bunun vefâtıyla birâderleri Sultan Osman-ı Sâlis ikmâl ettirmiştir (1169/1755). Bu câminin tarz-ı inşâsı, eski Türk mi'mârlarının takip ettikleri usûlden büsbütün başkadır. Bunda, garp tarz-ı mi'mârisi ta'kîp ve taklît edilmiştir. Bu devir, eski Türk mi'mârisinin, inhitâta [düşmeye] yüz tuttuğu bir devirdir. İki minârelidir. Bu câminin havlusunda medrese, imâret, kütüphâne, muvakkit odası, sebîl, çeşme gibi hayrât da vardır. Câminin havlusundaki türbede, Sultan Osman-ı Sâlisin vâlidesi Şehsüvâr Sultan ile Sultan Mahmud-i Sâni'nin bazı şehzâdeleri medfûndur.

Lâleli Câmii

Lâleli Câmii'nin bânisi Sultan Mustafa-yı Sâlis'tir (1160-1177). İki minârelidir. Bir minâresi câmi yapılırken diğeri de altı sene sonra inşâ edilmiştir (1183). Lâleli Câmii'nin de tarz-ı mi'mârisi eski Türk mi'mârisi tarzında olmayıp garp usûl-i mi'mârisini taklîden yapılmıştır. Derûnunda büyük mermer sütun yoktur. Etrafında, imâret, türbe, sebîl, çeşme, muvakkithâne, imam ve müezzin evleri vardır. İmâretinde her gün pişirilen yemekten etrafındaki medreselere ve tekyelere verilirdi. Türbede, Sultan Mustafa-yı Sâlis'le Alemdar vaka'sında şehît olan Sultan Selim-i Sâlis ve Şehzâde Sultan Mustafa ile ayrı mahalde, bazı sultanlar medfûndur.

[12] Lâleli Câmii'nin karşısında Kızlar Ağası Hamamı⁷⁸ (1080) ve biraz ötede Bizanslılardan kalma harap bir kilîsa vardır. Bizans tarihinde bu ma'bede Mireleon (*Myrélée*) Manastırı derlerdi.⁷⁹ Burasını Kayser Romen Lakayenus tamir ettirmiştir (919-944).⁸⁰

⁷⁸ *Kızlarağası Hamamı*: Laleli'de Kızlarağası Abbas Ağa tarafından 1669 yılında yaptırılmış olan fakat günümüzde mevcut olmayan hamam. Bkz. Semavi Eyice, "Kızlarağası Hamamı", *DBİA*, c. V, ss. 15-16.

⁷⁹ *Mirelion Manastırı*: Laleli'de tarihi VIII. yüzyıla kadar gittiği düşünülen Doğu Roma dönemine ait manastır. Bazı kaynaklarda ise I. Romanos Lekapenos'un (920-944) X. yüzyılda özel sarayını manastıra dönüştürdüğü belirtilmektedir. Manastırın kilisesi olarak inşa edilen yapısı II. Bayezid (1481-1512) döneminde Sadrazam Mesih Ali Paşa (ö. 1501) tarafından câmiye çevrilmiştir. Mesih Ali Paşa Camii olarak da bilinen bu yapı günümüzde altındaki sarnıç sebebiyle Bodrum Camii olarak adlandırılır. Bkz. Semavi Eyice, "Bodrum Camii", *DBİA*, c. II, ss. 263-264.

⁸⁰ *I. Romanos Lekapenos*: 870-948 yıllarında yaşamış ve 920'den 944'e kadar hükümdarlık yapmış olan Doğu Roma imparatoru. Bkz. Alexander Kazhdan, "Romanos I Lekapenos", *The Oxford Dictionary of Byzantium*, c. III, s. 1806.

Bunun altında pek mühim bir de sahrınc vardır. İçerisinde yetmiş altı mermer sütun vardır. Bu sahrınc Modeste Sahrıncı nâmıyla marúftur.

Şehzâde Câmii

Şehzâde Câmii'ni onuncu padişahımız Kanuni Sultan Süleyman Hân, mahdûmu Şehzâde Mehmed nâmına yaptırmıştır (1443-1955).⁸¹ Mi'mârı Mimar Sinan'dır. İkişer şerefeli iki minârelidir. Bu ma'bed-i âli Mimar Sinan'ın şâkirtliği zamanında vücûda getirilmiş bir binâ olmak üzere telakki ediliyor. Tarz-ı mi'mârisi, latîf; hey'et-i umûmiyyesi, muhteşem ve ulvîdir. Câmiin havlusunda Şehzâde Mehmed'le Şehzâde Cihângîr'in türbesi vardır. Tarz-ı mi'mârisi ve çinileri itibâriyle pek zarîf ve nefistir. Belgrad'da vefât eden Kanûnî Dâmâd İbrahim Paşa, Tahta Kale'deki meşhûr ve ma'rûf câminin bânisi dâmâd-ı padişâhî Rüstem Paşa da ayrı ve mükellef türbelerde medfûndur.

Câminin Vefâ Semti tarafında, sadr-ı esbak Dâmâd Ali Paşa'nın güzel bir kütüphânesi, câmiyle beraber inşâ edilen muhteşem bir medresesi, tramvay caddesine nâzır bir muvakkithâne vardır.

Ka'riye Câmii (Mosque de Karié) / Manastrée de Chora (Courcout du Sauveur)

Bu manastırı İmparator Jüstiyan yaptırmıştır. (Beşinci asr-ı milâdîde) Şekli müstatîl idi (*basilique*). Bir müddet sonra kilisa harap olduğundan Bizans [13] İmparatoru Alexsis Comméne'in (1081-1118) kayınvâlidesi Marie Ducas tarafından Bizans kilisalarının planı üzerine yeniden yaptırılmıştır. Zaman ile bu da harap olduğundan İmparator Andre'nin⁸² (1282-1328) zamanında Büyük Logfet (*Grand Loghphéte*) (1316) olan âlim ve fâzıl Théodore le Métochite⁸³ tarafından külliyetli para sarf edilerek yalnız ortadaki kubbe müstesnâ olmak üzere ma'bedi yeniden yaptırdı. Kilisanın sağındaki dâireyi de yaptıran Teodor'dur. Teodor, efendisi olan İmparator Andre'nin 1328'de imparatorluktan azli üzerine Teodor da Dimetoka'ya nefy [sürgün] edilmiş idi.⁸⁴ Bir müddet sonra İstanbul'a gelmiş ise de pek fakir düşmüş olduğundan papaz olmuş, kilisanın karşısındaki küçük bir evde vefât etmiş ve

⁸¹ Şehzade Mehmed Camii 1543-1548 yıllarında inşa edilmiştir-çn.

⁸² II. Andronikos Paleologos: 1259/1260-1332 yıllarında yaşamış 1282'den 1328'e kadar hükümdarlık yapmış olan Doğu Roma İmparatoru. Bkz. [y.y.], "Andronikos II Paleologos", *DBIA*, c. VIII, s. 36.

⁸³ Teodoros Metohites: 1270-1332 yıllarında yaşamış ve aristokrat bir ailede büyümüş Bizanslı devlet adamı, bilgin, edebiyatçı ve felsefeci. II. Andronikos (1282-1328) döneminde önemli mevki ve görevlerde bulunmuş yüksek bürokrattır. Bkz. Alice Mary Talbot, "Metochites, Theodore", *The Oxford Dictionary of Byzantium*, c. II, ss. 1357-1358.

⁸⁴ Dimetoka: Günümüzde Yunanistan'ın Trakya kesiminde bulunan Evros iline bağlı ilçe. Bkz. Machiel Kiel, "Dimetoka", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul, 1994, c. IX, s. 305.

kilisenin iç kapısı önüne defnedilmiştir. Mezarının üzerinde, ilm-i nücûmda (*astrologie*) ders arkadaşı olan Grégoras'ın bir kitâbesi (*epitaphe*) vardı.⁸⁵

Bu kilisenin içerisinde sâbık Kudüs Patriği Mişel Sinkelos⁸⁶ (*Michele Syngelle*) ile İstanbul Patriği Cermanos⁸⁷ ve âlim ve fakat mu'tezileden (*hérétique*) Nisefor (*Nicéphore*)'da medfûndurlar. Bunlardan başka Mihail Tornikes de burada medfûndur.⁸⁸

İstanbul'un Fâtih Sultan Mehmed tarafından fethi esnasında Hazret-i Meryem'in meşhûr bir resmi burada imiş. Bu resmi Sen Luka (*St. Luc*) yapmıştır.⁸⁹ On sekizinci asırda zuhûr eden yangında harap olmuştur.⁹⁰

Kilîsalarındaki tasvirleri kıranlar (*iconoclaste*)⁹¹ zamanında bu kilîsa epey tahribâta uğramış olduğu gibi, Latinler'in istilâlarında da (Dördüncü Ehl-i salîb/4é *Croisade*) bu Hora Manastırı tecâvüze uğramış, derûnundaki zengin eşyâ alınmıştır.

Ka'riye Câmii'ne vaktiyle Hora Manastırı derlerdi ki hora "şehirin kıyısı, varoşu" demektir. Bu nâm ile yâd edilmesine sebep, Bizans beldesinin etrâfına şehrin müessisi olan Vizas (*Byzas*)⁹² tarafına yapılan surla bilahare Büyük Kostantin

⁸⁵ *Gregoras Nikeferos*: XIII ve XIV. (1260/1265-1360) yüzyıllarda yaşamış tarihçi ve ansiklopedist bilim adamı. 1314/1315'te Kostantinapolis'e gelerek mantık, hitabet, felsefe ve astronomi dersleri aldı. Dönemin taht mücadelelerinde ve dini tartışmalarında taraf oldu. Kariye Camii'nde açtığı okulda dersler verdi ve Teodoros Metohites'e ait olan kitaplığı geliştirdi. Gregoras'ın en önemli eseri 37 kitaplık *Rhomaïke Historia* (Roma Tarihi)'dir. Bkz. Ayşe Hür, "Gregoras Nikeforos", *DBIA*, c. III, s.423.

⁸⁶ *Michele Syngelle*: Aziz olarak kabul edilir. 761'de Kudüs'te doğmuş 846'da Kostantinapolis'te ölmüştür. Gramer alanında çalışmaları vardır. Bkz. Robert Browning, Alexander Kazhdan, "Michael Synkellos", *The Oxford Dictionary of Byzantium*, c. II, ss. 1369-1370.

⁸⁷ *I. Germanos*: 733 yılında vefat etmiş olan Germanos 715-730 yıllarında İstanbul patrikliği yapmıştır. İkona kırcılıkla mücadele etmiştir. İmparator III. Leo (717-741) tarafından 730 yılında görevinden alınmıştır. Bkz. Alexander Kazhdan, "Germanos I", *The Oxford Dictionary of Byzantium*, c. II, ss. 846-847.

⁸⁸ *Mihail Tornikes*: XIV. yüzyılda Bizans'ta yaşamış, Teodoros Metohites'in dostu ve saray mabeyincisi. Bkz. Semavi Eyice, "Kariye Camii", *DBIA*, c. IV, s. 468.

⁸⁹ *San Luka*: Yortu günü 18 Ekim'dir. Yeni Ahit'te kendi adıyla anılan üçüncü İncil'in ve Resullerin İşleri Kitabı'nın yazarıdır. Gramer, şiir, hitabet, mantık ve etik disiplinlerini okudu. O doktor ve ressamdı. Meryem'in resmini çizen ilk ressamın o olduğu iddia edilir. Bkz. Johannes Irmsher, Alexander Kazhdan, Annemarie Weyl Carr, "Luke, Saint" *The Oxford Dictionary of Byzantium*, c. II, 1256.

⁹⁰ Şehrin koruyucusu olduğuna inanılan bu Meryem ikonu önceleri İstanbul Cankurtaran'da ki Hodegetria Manastırı'nda bulunmaktaydı. İstanbul'un fethi esnasında düşmandan korunmak için önünde dua etmek üzere surlara en yakın yer olan Kora Manastırı'na (Kariye Camii) getirilmiştir. Kaynaklar bu ikonun fetih esnasında tahrip edildiğini belirtmektedir. Bkz. Albrecht Berger, "Hodegetria Manastırı ve Ayazması", *DBIA*, c. IV, s. 82; Semavi Eyice, "Kariye Camii", *DBIA*, c. IV, s. 468.

⁹¹ *İkonoklazma*: VIII ve IX. yüzyıllarda Bizans İmparatorluğu'nda kutsal kişileri tasvir eden resimlere (ikona) tapınmayı yasaklayan dinsel hareket. 726-843 yıllarında etkili olmuş olan bu tartışmanın temelinde Hristiyan inancına göre İsa'nın insanî ve tanrısal doğası arasındaki teolojik ayrılıklar yer almaktadır. Bu düşünceyi destekleyip ikonaların yok edilmesini sağlayan kişilere ikonoklast (tasvir kırıcı) denir. Bkz. [y.y.], "İkonoklazm", *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi*, YEM yayınları, İstanbul, 2008, c. II, s. 730.

⁹² *Bizas (Byzas)*: İstanbul şehrinin efsanevi kurucusu. M.Ö. VII. yüzyılda bugünkü Sarayburnu'nda şehri kuran Megaralı kolonistlerin reisi. Bizans terimi ve İstanbul'un eski adı olan Bizantion bu kişiden gelmektedir. Efsaneye göre Bizas, Delfi Tapınağı'ndaki kahinlere şehri nerede kurması gerektiğini sorduğunda kahinler "körler ülkesinin karşısında" kurmasını söyler. Bunun üzerine yola çıkar ve Sarayburnu'nun güzelliğini fark edemeyen Halkedon'u (Kadıköy) görünce kahinlerin kastettiği körler ülkesinin burası olduğunu düşünerek şehri Sarayburnu'na kurar. Bkz. Faruk Pekin, "Bizas", *DBIA*, c. II, s. 260.

tarafından inşâ ettirilen surun, ya'nî asıl şehrin hâricinde bulunmasıdır. Bilahare 413'te [14] İmparator genç Teodos'un vasîsi Tueteur Anthémios [II. Theodosius] tarafından, Kostantin'in yaptırdığı surlar ileri doğru götürülerek şimdiki mevki'inde inşâ edilince Ka'riye Câmii surun dâhilinde kalmıştır.

Mozayikler hakkında tedkikat. Metohit'in şâkirdi vak'anüvîs (*chroniqueur*) Tyemoz Gregoras'a göre, Me[t]ohit, mürûr-i zaman ile harap olan bu kilisayı pek büyük hizmetle ta'mîr ve tecdid eylemiştir [yenilemiştir]. Nisefoz 1360'ta İstanbul'da vefât etmiştir. Hatta 1321'de yazılmış bir kitaba nazaran tezyînât-ı dâhiliyye müteallik ne varsa cümlesini Metohit yaptırmıştır.

Bazı erbâb-ı tetkîk, bu kilisadaki mozayiklerden ekserîsinin XII. asr-ı milâdiye âit olduğunu ve yan tarafındaki parakleziyonun⁹³ (*Parekkelioz*) duvarlarındaki sulu boyları ve bazı mozayikleri ezcümle Petrus ile Pavlus'a⁹⁴ âit resimlerin münâcât levhaları Hazreti İsa ile Metohit'in tasvîrleri, hulâsa parakleziyonun kubbelelerinde görülen nakışlar ve resimler Metohit'in eser-i himmetidir. Mütebâki [geri kalan] ne varsa Gomen⁹⁵(*Comméns*)'lerin zamanından kalma şeylerdir (XI. asır).

Kaynakça

Akyüz, Yahya, *Türk Eğitim Tarihi (Başlangıçtan 1993'e)*, Kültür Koleji Yayınları, İstanbul, 1994.

Aleksandr Kostanidi, *Tarih-i Ayasofya*, Ceride-i Havâdis Matbaası, Dersaadet, 1285.

Alparslan, Ali, "Hasan Çelebi", *YYOA*, YKY, İstanbul, 2008, c. I, ss. 533-534.

Batur, Afife, "Alman Çeşmesi", *DBİA*, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı, İstanbul, 1993, c. I, ss. 208-209.

Berger, Albrecht, "Hodegetria Manastırı ve Ayazması", *DBİA*, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı, İstanbul, 1994, c. IV, s. 82.

Berger, Albrecht, "Katisma", *a.g.e.*, c. IV, s. 491.

Browning, Robert- Kazhdan, Alexandar, "Michael Synkellos", *The Oxford Dictionary of Byzantium*, Oxford Universty Press, New York, 1991, c. II, ss. 1369-1370.

Burson, Matthew, "Claudius II Gothicus", *Encyclopedia of The Roman Empire*, Revised Edition, Facts on File, New York, 2002, ss. 125-126.

Burson, Matthew, "Ephesus", *a.g.e.*, s. 196.

Celal Esad, *Eski Galata ve Binaları*, Ahmed İhsan ve Şürekası, İstanbul, 1329.

⁹³*Pareklesion*: Bizans mimarisinde bir kiliseye bitişik veya ayrıık olarak inşa edilen şapel. Bkz. Metin Sözen, Uğur Tanyeli, "Pareklesion", *Sanat Kavram ve Terimleri Sözlüğü*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1996, s. 186.

⁹⁴*Petrus ve Paulus*: Hz. İsa'nın on iki havarisinden ikisi-çn.

⁹⁵*Kommenos Hanedanı*: 1081-1185 arasında Bizans'ı yöneten hanedan. Hanedanlığın ismi Trakya'daki Komne Köyü'nden gelmektedir. Bir asır kesintisiz hanedanlıkta durmuşlardır. Bu hanedanlık döneminde Kariye Camii ile birlikte birçok kilise onarılmıştır. Bkz. Ayşe Hür, "Komnenos Hanedanı", *DBİA*, c. V., ss. 47-48.

Celal Esad, *Eski İstanbul Abidât ve Mebânisi – Şehrin Tesisinden Osmanlı Fethine Kadar*, Muhtar Halid Kütüphanesi, Dersâadet, 1328.

Cephanecigil, Gül, "Me'yus Kalplere Bir İnşirâh: Bedâyi-i Âsâr-ı Osmâniye ve Ressam Hüsnü Bey", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi (TALİD)*, 2009, c. VII, sayı: 13, ss. 425-434.

Çark, Y.G., *Türk Devleti Hizmetinde Ermeniler 1453-1953*, Yeni Matbaa, İstanbul, 1953.

Çobanoğlu, Ahmet Vefa. "Mehmed Ağa (Sedefkâr)", *YYOA, YKY*, İstanbul, 2008, c. II, ss. 103-104.

Daş, Mustafa, "Bizans Başkenti İstanbul'unda Eğlence Hayatı", *Tarih İçinde İstanbul Uluslararası Sempozyumu=İstanbul Throughout History International Symposium: 14-17 Aralık/December*, yay. haz.: Davut Hut, Zekeriya Kurşun, Ahmet Kavas, MTT İletişim Reklam Hizmetleri, İstanbul, 2011, ss. 148-150.

E. Gregory, Timothy, "Constantius II", *The Oxford Dictionary of Byzantium*, Oxford University Press, New York, 1991, c. I, s. 524.

Emecan, Feridun, "Ayasuluk", *DİA*, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı, İstanbul, 1994, c. IV, ss. 225-227.

Ergin, Osman Nuri, *İstanbul Şehreminleri*, haz. Ahmed Nezih Galitekin, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, İstanbul, 1996, ss. 355-356.

Ergin, Osman, *Türkiye Maarif Tarihi*, Eser Neşriyat, İstanbul, c. III-IV, 1977.

Eyice, Semavi, "Antemios (Tralles'li)", *DBİA*, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı, İstanbul, 1994, c. I, s. 277.

Eyice, Semavi, "Ayasofya", *a.g.e.*, c. I, s. 446-457.

Eyice, Semavi, "Bodrum Câmii", *a.g.e.*, c. II, ss. 263-264.

Eyice, Semavi, "Dikilitaş", *a.g.e.*, c. III, ss.51-52.

Eyice, Semavi, "Fatih Külliyesi", *a.g.e.*, c. III, ss. 265-270.

Eyice, Semavi, "Gotlar Sütunu", *a.g.e.*, c. III, s. 404.

Eyice, Semavi, "İsidoros (Miletoslu)", *a.g.e.*, c. IV, s. 198.

Eyice, Semavi, "Kariye Câmii", *a.g.e.*, c. IV, ss. 466-469.

Eyice, Semavi, "Kızlarağası Hamamı", *a.g.e.*, c. V, ss. 15-16.

Eyice, Semavi, "Mehmed Ziya (İhtifalci)", *a.g.e.*, c. V, ss. 369-371.

Eyice, Semavi, "Tauri Formu", *a.g.e.*, c. VII, ss. 225-227.

Eyice, Semavi, "Tekfur Sarayı", *a.g.e.*, c. VII, ss. 233-235.

Eyice, Semavi, "Ayasofya", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul, 1991, c. IV, 206-217.

Eyice, Semavi, "İhtifalci Mehmed Ziya", *DİA*, *a.g.e.*, c. XXI, ss. 559-560.

Gregory, Timothy E., "Eudoxia", *The Oxford Dictionary of Byzantium*, Oxford University Press, New York, 1991, c. II, s. 740.

Güvemli, Oktay, "Türkiye'de Ticaret Liselerinin Kuruluş Öyküsü", *Muhasebe ve Finansman Dergisi (MUFAD)*, 2005, sayı: 28, ss. 16-23.

Güvemli, Oktay, *İktisadi ve Ticari İlimler Akademileri Tarihi*, Proje Danış A.Ş., İstanbul, 2003.

Hafız Hüseyin b. Hacı İsmail-i Ayvansarayî, Ali Satı, *Hadikatü'l-Cevâmi'*, Matbaa-i Amire, İstanbul, 1864.

<http://www.tiem.gov.tr/tarihce.asp>. Erişim tarihi: 16 Şubat 2014.

Hür, Ayşe, "Gregoras Nikeforos", *DBİA*, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı, İstanbul, 1994, c. III, s.423.

Hür, Ayşe, "İustinianos I", *a.g.e.*, c. IV, ss. 308-309.

Hür, Ayşe, "Kontantinos VII Porfirogennetos", *a.g.e.*, c. V. s. 58.

Hür, Ayşe, "Manuel I Komnenos", *a.g.e.*, c. V., ss. 298-299.

Hür, Ayşe, "Nika Ayaklanması", *a.g.e.*, c. VI, ss. 74-75.

Hür, Ayşe, "Teodosios II", *a.g.e.*, c. VII, s. 247.

Hür, Ayşe, "Theodosius I", *a.g.e.*, c. VII, s. 261-262.

Hür, Ayşe, "Komnenos Hanedanı", *a.g.e.*, c. V., ss. 47-48.

Irmsher, Johannes - Kazhdan, Alexander - Carr, Annemarie Weyl, "Luke, Saint" *The Oxford Dictionary of Byzantium*, Oxford University Press, New York, 1991, c. II, s. 1256.

İhtifalci Mehmed Ziya Bey, *İstanbul ve Boğaziçi: Bizans ve Osmanlı Medeniyetlerinin Ölümsüz Mirası*, Yay. haz. Murat A. Karavelioğlu [ve ötekiler], BİKA, İstanbul, 2003.

İpşirli, Mehmet, "Hayri Efendi (Ürgüplü)", *YYOA*, YKY, İstanbul, 2008, c. I, ss.560-561.

İsmail Güven, *Türk Eğitim Tarihi*, Naturel Yayıncılık, Ankara, 2010.

İzbırak, Reşat, "Kapıdağı Yarımadası", *Türk Ansiklopedisi*, M.E.B., Ankara, 1974, c. XXI, s. 226.

Kazhdan, Alexander, "Germanos I", *The Oxford Dictionary of Byzantium*, Oxford University Press, New York, c. II, ss. 846-847.

Kazhdan, Alexander, "Romanos I Lekapenos", *a.g.e.*, c. III, s. 1806.

Kınel, Machiel, "Dimetoka", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul, 1994, c. IX, s. 305-308.

Kazhdan, Alexander, "Gördüs", *a.g.e.*, c. XIV., s. 154-156.

Kılıç, Abdullah, "Şerif Paşa (Damat)", *YYOA*, YKY, İstanbul, 2008, c. II, s. 588.

Korfmann, M.O., "Troia", Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi, YEM Yayınları, İstanbul, 2008, c. III, ss. 1533-1534.

Kuban, Doğan - Kahya, Yegan, "Hipodrom", *DBİA*, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı, İstanbul, 1994, c. IV, ss. 75-77.

Kuban, Doğan - Kahya, Yegan, "Yeni Camii Külliyesi", *a.g.e.*, c. VII, ss. 464-467.

Kuban, Doğan, *Osmanlı Mimarisi*, YEM (Yapı Endüstri Merkezi), İstanbul, 2007.

Küçükköy, İrfan, "Aynışems", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul, 1994, c. IV, s. 277.

Mango, Cyril, *Bizans Mimarisi*, Haz.: Bülent İşler, [y.y., yayl.y.], 2006.

McCormick, Michael, "Factions", *The Oxford Dictionary of Byzantium*, Oxford University Press, New York, 1991, c. II, ss. 773-774.

Mehmed Râif, *Sultan Ahmed Parkı ve Âsâr-ı Atıka*, Matbaa-i Hayriye ve Şürekâsı, İstanbul, 1332.

Mehmed Râif, *Topkapı Saray-ı Hümayûnu ve Parkının Tarihi*, Matbaa-i Hayriye ve Şürekâsı, İstanbul, 1332.

Mehmed Ziya, *İstanbul ve Boğaziçi: Bizans ve Osmanlı Medeniyetinin Âsâr-ı Bâkiyesi*, Maarif-i Umûmiye Nezâreti, İstanbul, I. c. 1336, II. c. 1928.

Mehmed Ziya, *İstanbul'daki Âsâr-ı Atıka Hakkında Muhtasar Malumat*, Ahmed İhsan ve Şürekâsı, İstanbul, 1338.

Mehmed Ziya, Jos. Pinkas, *Bereketzâde Çesmes-La Fontaine de Béréket Zadé*, Agop Matyosyan Matbaası, Dersaâdet, [t.y.].

Mehmed Ziya, *Kariye Câmi-i Şerifi*, Şems Matbaası, İstanbul, 1326.

Meissas, M.M., Michelot, *Dictionnaire de géographie: ancienne et moderne*, Librairie Hachette, Paris, 1854, s. 819.

Meriç, Rıfık Melûl, "Bayezîd Câmii Mimârı: II. Sultan Bâyezîd Devri Mimarları ile Bazı Binaları, Bayezîd Câmii ile Alâkalı Husûlar, San'atkârlar ve Eserleri", *Yıllık Araştırmalar Dergisi*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Ankara, 1957, sy. II, ss. 5-76.

Namal, Arın, "Türk Dişhekimliği Tarihinde Dönüm Noktasındaki Bir İsmi'nin Biyografisine Kısa Bakış: Eczacı, Dişçi, Kabile (Ebe) ve Hastabakıcı Kadın (Hemşire) Mektepleri'nin İlk Müdürü: Prof. Dr. Mustafa Münif Paşa (Kocaolçun) (1855-1937)", *Türkiye Klinikleri Tıp Etiği-Hukuku- Tarihi Dergisi*, 2002, c. X, sy. IV, ss. 303-306.

Necipoglu, Nevra, "Aleksios I Komnenos", *DBİA*, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı, İstanbul, 1994, c. I, ss. 182-183.

Necipoğlu, Nevra, "Arkadios", *DBİA*, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı, İstanbul, 1994, c. I, ss. 305-306

Necipoğlu, Nevra, "Constantinus I (Büyük)", *a.g.e.*, c. II, ss. 439-440.

Niş Muhacirlerinden Hacı İsmail Beyzâde Osman Bey, *Mecmuâ-i Cevâmi'*, Karabet ve Kasbar Matbaası, Dersaâdet, I. c. 1304, II. c. 1304.

Öreñç, Ali Fuat, "Sakız Adası", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul, 2009, c. XXXVI, s. 6-10.

Öz, Tahsin, "Ahmet Fethi Paşa ve Müzeler", *Türk Tarih, Arkeologya ve Etnografya Dergisi*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1949, c. V, ss. 1-15.

Pasinli, Alpay, "Arkeoloji Müzeleri", *DBİA*, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı, İstanbul, 1994, c. I, ss. 307-310.

Pekin, Faruk, "Bizas", *DBİA*, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı, İstanbul, 1994, c. II, s. 260.

Ressam Hüsnü, *Bayram Hediyesi: Bedâyi'-i Âsâr-ı Osmaniye*, [y.y.], Matbaa-i Hayriyye, 1335.

Ressam Zekâi, *Mübeccel Hazine*, Şems Matbaası, Dersaâdet, 1329.

Sözen, Metin - Tanyeli, Uğur, "Pareklesion", *Sanat Kavram ve Terimleri Sözlüğü*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1996, s. 186.

Talbot, Alice Mary, "Metochites, Theodore", *The Oxford Dictionary of Byzantium*, Oxford University Press, New York, c. II, ss. 1357-1358.

Tarih-i Câmî-i Şerif-i Nuruosmani, Hilal Matbaası, Dersaâdet, 1335-1337.

Toksoy, Cemal, "Nasuh Paşa (Gümülcüneli)", *YYOA*, YKY, İstanbul, 2008, c. II, ss. 351-352.

Uz, Mehmet Ali, Serdar Ceylan, "Konyalı Keçeci Süleyman Efendi ve Ailesi: Keçecizadeler", *Akademik Sayfalar*, Merhaba Gazetesi, Konya, 2013, c. III, sy. 19, ss. 289-293.

Ülker, Mustafa Birol, "İnal, İbnülemin Mahmut Kemal", *YYOA*, YKY, İstanbul, 2008, c. I, ss. 648-649.

Yalçın, Asnu Bilban, "Belisarios", *DBİA*, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı, İstanbul, 1994, c. II, ss. 151-152.

Yalçın, Asnu Bilban, "Eudoksia Sütunu", *a.g.e.*, c. III, ss. 225-226.

Yalçın, Asnu Bilban, "Havariyun Kilisesi", *a.g.e.*, c. IV, ss. 23-24.

Yalçın, Asnu Bilban, "Septimius Severus", *a.g.e.*, c. VI, ss. 528-529.

Yayın Kurulu, "Mehmed Ziya (İhtifalci)", *YYOA*, YKY, İstanbul, 2008, c. II, ss. 201-202.

Yücel, Erdem, "Burmali Sütun", *DBİA*, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı, İstanbul, 1994, c. II, s. 340.

Yücel, Erdem, "Büyük Saray", *a.g.e.*, c. II, ss. 346-348.

Yüksel, İ. Aydın, "Kemaleddin", *YYOA, YKY*, İstanbul, 2008, c. II, ss. 26-28.

[y.y.], "Andronikos II Paleologos", *DBİA*, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı, İstanbul, 1995, c. VIII, s. 36.

[y.y.], "Claudius II", *Türk Ansiklopedisi*, M.E.B., Ankara, 1963, c. XI, s. 47.

[y.y.], "Delphoi", *Türk Ansiklopedisi*, M.E.B., Ankara, 1964, c. XII, ss. 489-490.

[y.y.], "İkonoklazm", *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi*, YEM Yayınları, İstanbul, 2008, c. II, s. 730.

[y.y.], "Traianus, Marcus Ulpius", *Türk Ansiklopedisi*, M.E.B., Ankara, 1982, c. XXXI, s. 376.

استانبولده كى آثار عتيقه
حقنده مختصر معلومات

مجلس كبير معارف اعضاستندن ضيا بك افندى طرفندن تجارت
مكتب عاليسنده ويرلين قونفرانسده نوط ايدلمشدر

استانبول - ۱۳۳۸

مطبعه كمالىه كمالىه
مطبعه كمالىه كمالىه

بایزید جامعی

بایزیدجامع شریفی، فاتحجامعندن صکره استانبولکالکاسکی معبد اسلامیدر. (۱۴۸۹)
سنه میلادیهسنده (هجرت: ۹۱۸) سکزننجی پادشاه سلطان بایزید ثانی طرفندن
بیزانسلیرک (فایتیول) دیدکری Forum Tauri ده پایلمشدر. بوجامعک موقعنده
بیزانسلیلر زماننده تئودوزک مشهور برسرائی واردی .
بوجامعک معماری (معمار کالالدین) در . جامعک درونندهکی ایکی صماکی
ستون بک قیمتداردر . جامعک بانسی اولان سلطان بایزید ، محراب (Autel)
اوکنده مدفوندر . بوجامعک برکتبخانهسی ، مدرسهسی ، عمارتی ، بری قیزلره ،
دیگری ارککلره (چوجقاره) ایکی مکتبی وجسیم جفته حمای واردر .

فاتح جامعی

فاتح جامعی ابتدا سلطان محمد یاپدرمشدی. بوجامعک موقعنده بیزانسلیلر زماننده
(حواریون کلیسای) نامیله مختتم بر معبد واردی . فقط فتحندن اول بو کلیسا
خراب اولمش ایدی . بو کلیساک آئنده ایمراطورلرک مدفونلری واردی. لاتینلرک
استانبولی استیلارنده بومزارلر آچیلهرق کمیکار چقاریلوب احراق ایدلمشدر. صکره
زلزلهرده ییقلدی . بالآخره سلطان مصطفای ثالث زماننده شمیدیکی حالی اوزره
انشا ایتدی (۱۷۵۷ - هجرت : ۱۷۷۹) . جامعه برابر ، اوزمانک دارالفنون
مقامنده مدرسهلر ، کتبخانه ، عمارت ، دارالشفا ، مکتب ، حمامده انشا ایدلمشدر.
استانبولک فاتحی اولوب یدی سکزن لسانه آشنا بولئان ، فاتح سلطان محمد خان
جامعک محرابی اوکنده آریجه ترهده مدفوندر .

سلطان احمد جامعی

سلطان احمد جامعی اون دردنجی پادشاه سلطان احمد خان اول یاپدرمشدر .
معماری ، محمد آغا اسمنده بر ترک معماریدر . (۱۶۰۹ . هجرت : ۱۰۲۶)

- 4 -

سلطان احمد جامنك يرنده يزانسليار زماننده قسطنطينك بيوك برسراي وارايدى . بوسراي فتحدن چوق زمان اول خراب اولمشدى . عثمانليار زماننده بوراده صدر اعظم نصوص باشانك ير سرايى واردى ؛ بوسرايك بدلى پادشاه طرفندن ويريلهرك يرينه شمديكي جامع انشا ايدمشدر .

فاتح استانبولى آلديني زمان خرابلرله طولو برارچه طولوراقدن بشقه برشي قلاممشدى . بالكيز برايكي كلپسا ورده تكفور سراي عثمانلى دورينه انتقال ايتش ايدى ، حتى ، ايكي سينه اول (۱۹۱۹) استانبولى زيارت ايدن بر آمرىقاهيتي مياننده بولومش اولان پروفيسور (لايباهر) بو حقيقي (۱۹۱۶) سنه سنده آمرىقا تاريخ جعيتي حضورنده استانبوله دائر ويرديكي قونفرانسه سويلش وبو قونفرانس متى آمرىقا حكومت مطبعه سنده رساله شكلنده طبع اولمش ايدى . سلطان احمد جامنك ايجنده كي چيني لر ، كوتاهه نك انك نفيس چينلرندر . بو چينيلر ، او زمانلر نياني بويالرله تالون اولنديفندن رنگلري بوكونه قدير ثابت قالمشدر .

جامعك بايبي ؛ آروجه برترهده موفوندر . ينه بوتربهده : سلطان احمد اولك اوغل بغداد قاجمى سلطان مراد رابع (۱۶۴۶ - ۱۶۲۲) ايله ، لهستان اوزرينه سفر ايدن سلطان عثمان ثاني ، دوت پادشاهك زمانى اداره ايدن سلطان مراد رابع ايله سلطان ابراهيمك والدهسى كوسم والده سلطان بوراده مدفوندر .

ديكىلى طاشلر Obélisques

ديكىلى طاشلارك بولندينى ميدانه يزانسليار زماننده ايبودروم Hippodrom درلردى . بوميدان روما ايمپراطورى سپه تيم سه وورطرفندن تاسيس ايدامشدر . ميلاددن صكره : ۱۶۹ .

بوراده قديمآ آت ياريشلري بايلبوردي . وايمپراطورلرده بوياريشلرده بولنورلردى . اسكي اسمنى بوكون دنخى محافظه ايدرك بولميدانه آت ميدانى ديزر . ابتدالري صرف اكلنجه وسپور ميدانى اولان بورانسى بالاخره قانلى صخه لره محل جريان اولمش حتى ، يزانس ايمپراطورى برنجى ژوستين زماننده ظهور ايدن (نيكا) Nikas اختلافنده (۵۳۲ - ۱۳ كانون ثاني) بوميدانده (۳۰) بيك كيشى اولديرلمشدى . دهها صكره لزي Paesious ديليان يزانس فرقه ليله بوراده بيك قانلى مجادلر اولمشدر . بوميدانك عثمانلى دورندهده بيك مهم خاطرانى واردر . بديچريلرك عصيانلري هب بو ميدانده اولمش ، ازجه سلطان محمود ثاني دورنده كي صوك قيامده بديچريلر بوراده طولورلامشدى .

— ۵ —

(۱۸۲۶) . بومیدانك وقیبه اوچ قیوسی واردی . ایمراطورلر (آنتیکوش)
Porte Antiochus قیوسدن کیرلردی . میدانك درت طرفنده (پورتیک)
یعنی کهرلی دیرکلر و مرمردن لوجملر ، قنایلر واردی . ایمراطورک لوجه سنه (قاتزما)
Cathisma دیرلردی که آلمانیا ایمراطورینک پادیردیجی چشمه نیک برنده بولنوردی .
بوراده کی دیکیلی طاشلرک اک مهنی مصر ویا نه تودوز L'obélisque d'Egypte
ou de Théodose ستونیدر . کوریلان ستون میلاددن (۱۶۰۰) سنه اول مصرده
(هیلوپولیس) بلده سنده فرعون (توموز) Toutmos طرفندن دیکیلن ستونک
باریسیدر . بونی ، ایکنجی قولستانس ایله برنجی تودوز ، استانبوله نقل ایتمک ایسته
مشارسه ده موفق اوله مامشیر ، بالآخره ایمراطور (آرقادیوس) Arcadius میلاددن
(۴۰۰) سنه صکره شمدیکی برینه دیکدیرمشدر .

بوستونک قاعده سنده ایمراطور (آرقاد) Arcode زوجه سی (نه وودوقسیا) نیک
تصویرلری محکوکدر . بورسملرک آلتنده ، بوستونک نه صورته دیکیلدیکنی کوستر
رسملر واردر . بوستونک ارتفاعی (۳۰) متره در . وقاعده سنک کنیشکی (۲) متره در
اوزرنده برطاقم مصر یازیلری واردر . شرقه ناظر جبهه سنده فرعون (توموز) ک
اسمی محکوک ایکن ، فرعون (آسون فا) بونی سیلدره رک برینه کندی اسمی
خک ایتدیرمشدر .

قاعده سنک برجه سنده برنجی تودوزک و آرقادیوسک وقایی محکوکدر . بو
جمله دن اوله رق تودوزله ایکی چوجنک ، برقص اویوتی نماشا ایتدیکی کوریلور .
آوروپا و آناطولیده ، بعض قبائلک تودوزه عرض انقیاد ایتدکری ده بوراده
محکوکدر .

مشهور (اولمپیاد اویونلری) Jeux Olympiades هب بوراده یابیلیوردی .

بورمه ستون (Colonne serpentes) بو ستون طویجندر . بویوک
قسطنطنین طرفندن یونانستانده کاش (دهلفی Delphy) شهرندن بورانه نقل ایدلشدر .
بوستونک اوزرنده ، اوچ آیاقلی برارچه واردی که Trepied یونانلیلر بونی (آپولون
Apollon) معبودینه نذر ایتشلردی . تپه سنده بربرینه صاریلش اوچ بیلان واردر .
بویلاک برباشی ایوم موزه هایونده در . بو ستون مشهور (پلاته Platée)
مظفریتندن صکره دهلفی معبدینه رکز ایدلشدی .

اوجنجی ستون : ایبودروم میدانک حدودنی کوسترن طاش ستوندر . بونی
قسطنطنین پورفیریوه نهت Const. Porphyrogénète پادیرمشدی . (۹۱۲) .

- ۶ -

بونك اوزرى كاملا قبارتمه رسملره مزین تونج لوحه لره قابلی ایدی . لاتینلر
استانبولی آلدقاری زمان بولوحه لری كاملا چیقاروب کتورمشلدر .

چنبرلی طاش : — Clonne brûlée بوستونی بویوک قسطنطین دیکدیرمشدر .
(سنه ۳۳۰) بوستونک تپه سنده وقتیه (آپولون) معبودینک تمثالی اولان بر
هیكل واردی . ستونک ارتفاعی ، (۱۷۰) قدمدر . آلكسیس قومنه ن زمانده
(۱۰۸۱) شدتلی برفورطنه ویا ییلدیرمدن آپوللونک هیكلی دوشمدر . آمانوئل
قومنه ن طرفدن تپه سنه بر آلتون صلیب قونولمشدی .

آت میدانده کی دوت عدد تونج بار کیرلر (۱۴۸۲) سنه سنده لاتینلر طرفدن
وندیکده کی (سن مارق St. Marc) میدانده کتورلمشدر .

سرای بروننده کی ستونی ده ایمپراطور قالدیوس غوتیکوس Claudius Gothicus
غوتلر اوزرینه احراز ایلدیکی غلبه اوزرینه دیکدیرمشدر (۲۷۸) .
بومیدانک اسکی ترینانی آرمسنده دوت بار کبر هیكلی واردی . بوهیکلر یونا -
نستانده کی (قورونت) شهرندن بویوک قسطنطین طرفدن بورایه کتیرلمشدر . بونلر
اوراده ایمپراطور (تراژان) Trajan نامنه یاپیلن طاق ظفر اوزرنده ایدی . بعض
روایتیه کورده بوبار کیرلر کنج تئودوز زمانده (۴۰۸-۴۵۰) ساقزدن بورایه
کتیرلمشدر . فقط ، (۱۲۰۳) سنه میلادیه سنده لاتینلرک استانبولی استیلالرنده
وندیکولر بوبار کیرلری آت میدانندن یعنی ایپودرومدن وندیکه کتورمشلر
واوراده کی سن مارق St. Marc کلیساسنک اوکنه قویتمشلدر . بوبار کیرلر آلتون ،
باقیر ، کموشدن پاپش ایدی .

آیاصوفیه جامعہ

(St. Sophie) بومعبد ابتدا بیوک قسطنطین طرفندن مستطیل Oblogne شکلده
یایدیرلمشدی . (۳۳۰) . فقط ایمپراطور آرقادیوس زمانده یایدی . (۳۸۵) .

— ۷ —

اوغلی ایکنجی شودور دها کوزل بر صورتده یاپدیردی - (۴۰۸) فقط ایبراطور
ژوستینیئن زماننده بویوک ودهشتلی (نیقا) Nika اختلالنده کرک بو کلیسا
و کرک سائر بر جوق مبانئ عالیه یانیدی . بو اختلالده (۳۰) بیك اختلالچی جنرال
(بلزدر) Bélisaire طرفندن قتل عام ایستدیرلیدی . بو وقعه دن يك متنفر اولان
اهالی بی نمون ایتمک ایچون ژوستینیئن شمدیکی معبیدی یاپدیردی . معمارلری
(ترالی) — (اسکی آیدین شهر بزر) Trallée (آنته میوس) Anthémios
ایله (میلاسکی) Milète (ایزیدور) در . Isidore .
بومعبدک ایچریسنده بیوکلی کوچوکلی (۱۲۶) دیرک واردر . بیوک دیرکارک
ارتقاعی (۴۵) قدمدر Pieds

سکیز بویوک دیره کوقتیله روماده کی کونش معبندن، آلتینی (یشیل دیره کلردر)
آناطولیده کی آیابلوغده Ephèse کی (دیانا) Diane معبندن، برقسعی قبوداغندن
Cyzique . برقسعی چناق قلعه ده کی (ترووا) Troie شهرندن، آنته مدن ،
آطهلردن کتیرلشدر .

معبدک محرابدن Autel بیوک قیویه قدر طولی (۲۶۹) قدم . Pieds ، آکی
(۲۴۳) قدمدر قبه سنک یوکسکلکی (۱۸۸)

جامعک ایچریسنده دورت بیوک دیره مکک دیننده برقیو واردر . قیونک خلقه سی .
وقتیله فلسطینده کی Palestine (سیشار Sihar) بلده سنده کی مشهور (صاماریه)
Samaritaine چشمه سنندن کتیرلش ایدی .

جامعک ایچریسنده کی کتبخانه — سلطان محمود اول یاپدیرمشدر (۱۱۵۲) —
(۱۲۰۰) ایچنده (۵۳۰۰) یازمه وباصمه کتاب واردر .

جامع حوالیسنده کی تره لرده : ادرنده کی مشهور سلطان سلیم جامعی یاپدیران
سلطان سلیم ثانی (۱۵۶۶) . عجملر و مجارلرله محاربه ایدن سلطان مراد ثالث
(۱۵۷۴) ، مجارستانده کی (اگری) Erlau قلعه سی ضبط ایدن سلطان محمد ثالث
و بزجوق شهزاده وساطانلر مدفوندر .

بو تره لرک دیوارلرنده کی چینی لر کوتاهییه نك الك کوزل و اسکی چینی لریدر .

— ۸ —

جامعك مناره لری — ابتدا فاتح سلطان محمد برطوغله مناره یادیرمشدر . سلطان یازید خانده بابهایون گوشه سینه برمناره دها یادیرمشدر . ادرنده کی سلطان سلیم جامعك بانیدی اولان سلطان سلیم تانی ده دیگر ایکی مناره نی انشا ایتدیرمشدر . جامعك دروننده کی مرمر کویلز سلطان مراد ثالث در . طاش کرسی سلطان مراد رابعك در . شمیدیکی محفل هایون سلطان محمود ثانیك در . آیاصوفیهك مدرسه سی ، حامی ، عمارتی ده واردر .

سلیمانیه جامعی

سلیمانیه جامعی ، اوتنجی پادشاه سلطان سلیمان خان یادیرمشدر . (۹۶۴-۱۰۵۶) معماری معمار سنادر . مزاری جامعی جوارنده در . سلیمانیه جامعك دروننده کی چینی لریك نفیس وغایت قیمنداردر . بونلرده کوتاههك در . جامعك درت مناره سی واردر . بعض روایتیه کوزه ، بودرت مناره استانبولك فتحندن بری سلطان سلیمانك دردنجی پادشاه ، مناره لرنده کی اون شرفهك ده اوتنجی خاقان اولدیفنه دلالت ایدر . ایچنده کی نفیس یازیلی یازان قره حصارلی حسن افندیدر . جامعك بانیدی اولان سلطان سلیمان محراب اوکنده مدفوندر . یاننده سلطان سلیمان ثانی ، وقرنداشی احمد خان ثانی ، وادرنه قبوسی جوارنده بیوک جامعك بانیدی سلطان سلیمانك قیزی مهرماه سلطان و آیریجه تربده زوجهی خرم سلطان روقسالان Roxellane مدفوندرلر . سلیمانیه جامعك اطرافنده تحصیل ابتدائی وطالی به مخصوص متعدد مدرسه ، محنتم چفته حمام ، کتبخانه ، الیوم اوقاف اسلامی موزه سی اولان کوزل عمارت ، بردارالشفا ، برطب مدرسه سی ، برمکتب ابتدائی ، بردارالحدیث ده انشا ایدلشدر . دارالشفا ده ، مجانین ومعلولینك تداوی سی ایچون برهیت موسیقی ده تشکیل اولنش وبو هیئت هر کون عین ساعتلرده شرق اصولی اوزره نفی وترتم ایدرک خسته لرك احوال معنوی لرنی تداوی ایدرلردی . وقفیه سننده بوجهت مصر حدر . کرک طب مدرسه سی و کرک دیگر مدرسه اوزمانك تحصیل عالیه سنه مخصوص ایدی . عمارت ده ، صباح اقشام طلبه عمومه ضیجاق چوربا ، پخشینه لونری ده پلاو وزوده مجاناً توزیع اولتور ایدی . فقرا و محتاجینه ده مجاناً یک توزیع ایدیلور ایدی .

— ۱۰ —

ترخان خدیجه سلطان انشا آتہ دوام ایلیه رک (۱۰۹۴ - ۱۶۱۵) ده انمام قانمشدر .
بوجامعک خارجی منظره عمومیه سی Silhouette غایت شاهانه ، اوچر شرفلی
ایکی مناره سی پک ظرفدر . جامعک طرز انشایی دخی پک ظرفدر . ایچریسنده کی
صومانی مرسوتونلر قیمتدار و امثالی نادر بولنور . قالین طاش دیرکلرک ارتفاعنه
قدن چیقان چینی لر ، محران ، منبری پک ظرف و نفیسیدر . خنکار محفلنک ایچری-
یسنده کی رنگارنگ چینی لر ، قیو و بخره قنادلرینک صدقلری ، مرمر اوزرینه اویسه
یازیلر پک نفیسیدر . بوجامعک شرق جنوبی جهتنده کی تر به لرده :
جامعک بانیه سی خدیجه سلطان ، اوغلی سلطان محمد رابع و مصطفی خان ثانی ، ممالک
عثمانیه ده شعر و موسیقی ، وادیات و نقش و رسمک انکشافنه خدمت ایدن سلطان
احمد خان ثالث ، نور عثمانی جامعک بانیسی سلطان محمد اول سلطان عثمان ثالث و سلطان
مراد خان خامس ایله بعض سلطانلر و برچوق شهراده لر مدفوندر .
بوجامعک برابر ، برکتبخانه ، برچشمه ، بر سبیل ، اخیراً اهدم ایدیلمن فوقانی
برده مکتب یاپدیلمشدر .

جامعک انشاسنه باشلانیدنی زمان ، معماری قاسم ایدی . ایکنجی دفعه انشا آتی
اداره ایدن جوهری ابراهیم در . کرک جامعده کی و کرک تر به ده کی چینی لر ، کوتاهی نک
اک نفیس معمولاننددر .

مصر چارشویی

مصر چارشویی ده یکی جامعک برابر یاپیلیمش اک اسکی بر ملی آبددر . بونک
ایچریسنده بهارات و عطریات Parfumerie صانیلوردی .

- ۱۱ -

بیوک چارشی

بیوک چارشی ، بدایه فاتح سلطان محمدخانک اثر بناسیدر . اساساً کوچک بر بنا
ایکن بالاخره توسیع ایدلشدز . هر نوع اشیا نك تشهر ایدلیدی بو بنا استانبول
ایچنده آریجه بر شهر کیدر .

نور عثمانی جامعی

چارشوی کبرک مدخلنده بولنان بو جامعی سلطان محمود اول باشلاتدیرمش
(۱۷۴۸) فقط بونک وقتیه برادرلری سلطان عثمان نالك اکیال ایتدیرمشدر . (۱۱۶۹-
۱۷۵۵) بو جامعک طرز انشاسی ، اسکی ترک معمارلرینک تعقیب ایتدیکری اصولدن
بستون باشقهدر . بونده ، غرب طرز معماریسی تعقیب و تقلید ایدلشدز . بو دور ،
اسکی ترک معمارلرینک ، انحطاطه یوز طوئدی بر دوردر . ایکی مناره لیدر . بو
جامعک حولیسنده ، مدرسه ، عمارت ، کتبخانه ، موقت اوطه سی ، سیل ، چشمه
کی خیراتده وازدر . جامعک حولیسنده کی ترهده ، سلطان عثمان نالك والده سی
شهوار سلطان ایاه سلطان محمود ناینک بعض شهزاده لری مدفوندر .

لاله لی جامعی

لاله لی جامعک بایسی سلطان مصطفای نائدر . (۱۱۷۷-۱۱۶۰) . ایکی
مناره لیدر . برمناره سی جامع یاسیلرکن دیکری ده آتی سه صکره انشا ایدلشدز .
(۱۱۸۳) لاله لی جامعکده طرز معماریسی اسکی ترک معماریسی طرزنده اولیوب
غرب اصول معماریسی تقلیداً یالشدز . دروننده بیوک مرمرستون یوقدر .
اطرافنده ، عمارت تره ، سیل ، چشمه ، موقت خانه ، امام ومؤذن اولری وازدر .
عمارتنده هر کون پیشیریان بکدن اطرافنده کی مدرسه لره ، و تکیه لره و بریلورایدی .
ترهده : سلطان مصطفای نائنه ، عاممدار . وقعه ستنده شهید اولان سلطان سلیم نالك ،
و شهزاده سلطان مصطفی ایاه آری محله ، بعض سلطانلر مدفوندر .

— ۱۲ —

لاله‌لی جامعہ‌نک قارشوسینده قیزلر آغاسی جامی : (۱۰۸۰) ، و برآز اوتوده
بیزانسیلیردن قاله خراب برکلیسیا واردر . بیزانس تاریخنده بومعبده Myrelée
(میره‌لئون) مناستری دیرلردی . بوراسینی قیصر « روهن » لاقابنوس تعمیر
ایتدیرمشدر . (۹۱۹-۹۴۴) .
بونک آئنده یک مهم برده صهرنج واردر . انجریسینده بیتش آتی مزمنی ستون
واردر . بوضهرنج (موده‌ست) Modeste صهرنجی نامیله معروفدر .

شہزادہ جامعی

شہزادہ جامعی اوتنجی بادشاہمز قانونی سلطان سلیمان خان ، مخدومی شہزادہ
محمد نامنه یابدیرمشدر (۱۹۵۵-۱۴۴۳) معماری معمار سناندر . ایکیشرفعلی
ایکی مناره‌لیدر . بومعینظالی معمارسنانک شا کردلکی زماننده وجوده کتیربیش
برینا اولوق اوزره تلقی ایدیلور . طرزمعماریسی ، لطیف ، ہیئت عمومیسی مختتم
وعلویدر . جامعک حولینسینده شہزادہ محمدله شہزادہ جهانگیرک تربسی واردر . طرز
معماریسی وچینی لری اعتباریله یک ظریف وقیسدر . بلغرادده وفات ایدن قانونی
داماد ابراهیم پاشا ، تحتہ قامه‌ده‌کی مشهور و معروف جامعک بانیسی داماد پادشاهی
رستم پاشا ، ده آیری و مکلف تره‌لرده مدفوندر .

جامعک وفاستی طرفنده ، صدر آسبوق داماد علی پاشانک کوزل برکتبخانه‌سی ،
جامعله برابر انشا ایدیلن مختتم بر مدرسہ‌سی ، تراموای جاده‌سنه ناظر بر موقت
خانه واردر .

قصریہ جامعی

Mosque de Karié Monastère de Chora (Courrou du Sauveur)

بو مناستری ایمپراطور ژوستینیئن یابدیرمشدر . (بشنجی عصر میلادیده) شکلی
مستطیل ایدی . Basilique برمدت صکره کلیسا خراب اولدیشندن بیزانس

- ۱۳ -

ایمپراطوری (آلکسی قومەن) Alexis Commène ك (۱۱۸۸-۱۰۸۱)
 قائم والدەسى (ماری دوغاس) Marie Ducas طرفندن بیزانس کلیسالیرىنىڭ پلانى
 اوزرىنى يکيدن ياپدیرلمشدر . زمان ایله بۇده خراب اولدیغندن ایمپراطور آندرنەك
 (۱۳۲۸-۱۲۸۲) زمانندە بیوک لغوفت Grand Logphète (۱۳۱۶) اولان
 عالم وفاضل تئودور (مەتوخیت) Théodore le Métochite طرفندن کلیتلی پازە
 صرف ایدیهرک بالکیز اورتەدەکی قبه مستئنا اولق اوزرە مەبەدی یکیدن یاپدیردی .
 کلیسانک صاغندەکی دائرەنی دە یاپدیران (تئودور) در . تئودور ، افندیسی اولان
 ایمپراطور (آندرنەك) ك (۱۳۲۸) دە ایمپراطورلقدن عزلی اوزرىنى (تئودور) دە
 دیمتوقەیه نفی ایدلمش ایدی . بر مدت صکرە استانبولە کلش ایسەدە بک فقیر
 دوشمش اولدیغندن پاپاس اولمش ، و کلیسانک قارشوسندەکی کوچوک بر اودە وفات
 ایش ، و کلیسانک ایچ قیوسی اوکنە دفن ایدلمشدر . مزارینک اوزرنەدە ، عام
 نجومده Astrologie درس آرقداشی اولان غرەغوراس Grégoras ك بر کتابەسى
 Epitaphe واردی .

بو کلیسانک ایچریسندە سابق قدس بطریق (میشل سینیکلوس) Michele-
 Syngelle ایله استانبول بطریق جرمانوس و عالم و فقط معتزله دن
 Nicéphore دە مدفوندرلر . بونلردن باشقە میخائیل طورنیکیس دە
 بورادە مدفوندر .

استانبولک فاتح سلطان محمد طرفندن قتی اثناسندە حضرت مریمک مشهور بر
 رسمی بورادە ایش بر رسمی (سن لوقا) St. Luc پاپمشدر . اون سکرئنجی
 عصرده ظهور ایدن یانفیندە خراب اولمشدر .

کلیسالردەکی تصویرلری قیرانلر iconoclaste زمانندە بو کلیسا اپی تخریبساتە
 اوغرامش اولدیغی کی ، لاتینلرک استیلالرنەدە (دردنجی اهل صلیب) 4^e
 Croisade بوخورا مناستری تجاوزە اوغرامش درونندەکی زنکین اشیا آلتمشدر .
 قەریه جامعنە وقتیه (خورا) مناستری دیرلردی که (خورا شهرک قیسی ، واروشی
 دیمکدر . بونام ایله یاد ایدلمشە سبب ، بیزانس بلدەسنک اطرافنە شهرک مؤسسی
 اولان (بیزانس) Byzas طرفنە یاپیلن صورلە ، بالآخرە بیوک قسطنطین طرفندن
 انشا ایتدیران بیورک یعنی اصل شهرک خارچندە بولمشدر . بالآخرە (۱۳۰۳) دە

— ۱۴ —

ایمپراطور کنج تئودوسک و صیبی (Tucteur) آنته میوس (Anihémus)
طرفندن ، قسطنطنیک یاپدی رینی سورلر ایلری طوغری کوتوریلرک شمیدیک
موقمندہ انشا ایدیلنجه قهریه جامعی سورک داخندنہ قالمشدر .

موزایقلر حقتده تدقیقات — مه توحیتک شا کردی وقعه نویس Chroniqueur
(تیه موز) غره غوراسه کوره ، مه توحیت ، مرور زمان ایله خراب اولان بوکیسای
یک بیوک خدمتیه تعمیر و تجدید ایلشدر . (نپسه فوز) : (۱۳۶۰) ده استانبولده
وقات ایشدر . حتی (۱۳۲۱) ده یازیش بر کتابه نظراً ترینسات داخلیه متعلق
نه وارسه جمله سنی مه توحیت یاپدی رمشدر .

بعض ارباب تدقیق ، بو کیساده کی موزایقلردن اکثرینسک (۱۲) ننجی عصر
میلادی یه عائد اولدیغی ، و یان طرفده کی (یاره قه زیون) Parekkeluz ک دیوار
لرنده کی صولی بویالری و بعض موزایقلری از جمله بطرس ایله پاولوسه عائد رسملرک
(متاجات) لو حعلری حضرت عیبی ایله مه توحیتک تصویرلری ، خلاصه یاره قه زیون ک
قبه لرنده کوریلن نقشلر و رسملر مه توحیت ک اثر همتی در . متباقی نه وارسه (غومه ن)
Commens لرک زماندن قالمه شیلر در . (اون برنجی عصر) .

